5. КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ З ДИСЦИПЛІНИ „ЗАХИСТ ВІТЧИЗНЯНИХ ВИРОБНИКІВ ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА КРАЇНИ”

Тема 1. Теоретико - правові засади захисту вітчизняних виробників

1. Теоретичні аспекти захисту вітчизняних товаровиробників.
2. Об’єктивна необхідність захисту вітчизняних виробників.
3. Основні завдання держави у сфері захисту вітчизняних виробників.
4. Правові основи захисту національного товаровиробника від демпінгового імпорту.
5. Правові основи захисту національного товаровиробника від субсидійованого імпорту.
6. Законодавче забезпечення застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну.

Існує безліч як теоретичних, так і нормативних визначень демпінгу. У економіці під демпінгом звичайно мається на увазі традиційна цінова дискримінація, при якій коли компанія продає свій товар на експортному ринку за вищою ціною, ніж на національному. Другим логічним видом демпінгу є так званий "хижацький демпінг", вживаний з метою нанести втрату або знищити конкурентів, іноді з метою утворення картелю. У 70-х рр., після того, як найбільш промислово розвинені країни перейшли на систему плаваючих валютних курсів, з'явився термін "обмінний демпінг". В останнє десятиліття виникло ще декілька дефініцій демпінгу. Як причини називалися нестійкий попит і складність в перерозподілі ресурсів між різними галузями господарства, які виражалися в так званому "циклічному демпінгу", заснованому на різниці у витратах. Крім того, існує такий термін як "взаємний демпінг", що пояснює торгівлю між розвиненими країнами схожою продукцією (внутрішньогалузева торгівля), часто супроводжувану взаємними звинуваченнями в демпінгу. При цьому існує ефект економії на масштабах виробництва, коли виробництво свідомо нарощується з метою

понизити собівартість одиниці продукції, що фактично за відсутності попиту веде до демпінгу при збуті на зовнішніх ринках. Демпінг - метод фінансової нетарифної торговельної політики, який полягає в просуванні товару на зовнішній ринок за рахунок зниження експортних цін нижчий за нормальний рівень цін, існуючий в цих країнах. Він може здійснюватися як за рахунок ресурсів окремих фірм, прагнучих заволодіти зовнішнім ринком своєї продукції, так і за рахунок державних субсидій експортерам. Демпінг визначається як продаж товару певного вигляду або в певної категорії за ціною, нижче за нормальну вартість, на конкретному товарному ринку і в обсягах, що завдають матеріального збитку зацікавленої галузі національного виробництва подібного або прямо конкуруючого товару, або загрозливих завдати такого збитку, або гальмуючих створення або розвиток такої галузі. Сучасне законодавство розвинених країн розрізняє два основні типи демпінгу: 1. Ціновий демпінг - або продаж на експортному ринку товару, за ціною, яка нижча за його ціну на національному ринку 2. Вартісний демпінг - продаж товару на експортному ринку за ціною, яка нижча його вартості. Проте, слід також виділити третій тип демпінгу. 3. Неринковий демпінг - коли товар експортується з країни з неринковою економікою. У комерційній практиці демпінг може набувати одну з наступних форм. Спорадичний демпінг - епізодичний продаж надлишкових запасів товарів на зовнішній ринок за заниженими цінами. Відбувається тоді, коли внутрішні обсяги виробництва товару перевищують місткість внутрішнього ринку і перед компанією постає дилема - або взагалі не використовувати частину виробничих можливостей і не виробляти товар, або виробити товар і продати його по нижчій, ніж внутрішня, ціні на зовнішній ринок. Навмисний демпінг - тимчасове умисне зниження експортних цін з метою витіснення конкурентів з ринку і подальшого встановлення монопольних цін. На практиці це може означати експорт товарів за цінами нижче за ціни свого внутрішнього ринку або навіть нижче за витрати виробництва. Постійний демпінг - постійний експорт товарів за ціною нижчий їх собівартості.

Зворотний демпінг - завищення цін на експорт в порівнянні з цінами продажу тих же товарів на внутрішньому ринку. Зустрічається украй рідко, зазвичай в результаті непередбачених різких коливань курсів валют. Взаємний демпінг - стрічна торгівля двох країн одним і тим же товаром за заниженими цінами. Зустрічається також рідко в умовах високої монополізації внутрішнього ринку певного товару в кожній з країн. Демпінг заборонений як міжнародними правилами в рамках ВТО, так і національними антидемпінговими законами багатьох країн, які дозволяють застосовувати антидемпінгові мита у разі виявлення факту демпінгу. Враховуючи все вищесказане, ми дійшли висновку, що демпінг - метод фінансової нетарифної торговельної політики. Крім того, демпінг визначається як продаж товару певного виду або в певній категорії за ціною, нижче за собівартість, на конкретному товарному ринку в обсягах, що завдають матеріального збитку, або загрозливих завдати такого збитку суб'єктам господарської діяльності даного товарного ринку. Антидемпінгові заходи - це сильний економічний інструмент, вживаний імпортуючою країною проти небажаного, із її точки зору, імпорту. Для експортера фактично закривається доступ на ринок даної країни. В рамках ВТО функціонує спеціальний Комітет з антидемпінгової практики (Антидемпінговий комітет), що складається з представників всіх країн-учасниць. Комітет розглядає національне антидемпінгове законодавство на предмет відповідності правилам ВТО.

Принцип змагальності є правилом, згідно якого зацікавлені в результаті справи особи відстоюють свою правоту в спорі шляхом представлення доказів, шляхом вислову своєї позиції з усіх питань, підметом розгляду, або відповідній документації. Цей принцип більше властивий розгляду справ в суді, наприклад в цивільному процесі. Проте він з певними обмовками застосовний зокрема в розслідуваннях, передуючих введенню антидемпінгових заходів, а також в переглядах.

Суть принципу змагальності сторін, який ще називають принципом елементарної змагальності, полягає в розділенні функцій звинувачення,

захисту і вирішення справи між уповноваженими органами і їх посадовцями, з одного боку, і особами, що захищають свої інтереси, - з іншого.

У антидемпінговому процесі суть принципу змагальності полягає у тому, що сторони змагаються перед уповноваженим органом, переконуючи його за допомогою різних доказів в своїй правоті, тобто зацікавлені особи мають право заявляти клопотання, давати пояснення, представляти свої доводи і т.д. При цьому можливі наступні ситуації: 1) стороною справи є уповноважений орган; 2) у справі бере участь дві сторони. Контроль уповноваженого органу ширший, ніж контроль сторін. У цьому антидемпінговий процес ближчий до слідчого (інквізиційного) цивільного процесу, в якому суд активний при розгляді справи, а сторони відносно пасивні; суддя при розгляді справи як би виконує роль слідчого.

У питанні активності по збору доказів антидемпінговий процес близький до процесу арбітражного. Проте якщо в арбітражному процесі особи, що беруть участь в справі і не мають нагоди самостійно одержати необхідні докази, мають право звернутися до арбітражного суду з клопотанням про витребування даного доказу, то в антидемпінговому процесі такої можливості не передбачено; в усякому разі, можливість ця не зафіксована на рівні нормативно-правових актів. Крім того, в антидемпінговому процесі відсутній і такий інститут, як забезпечення доказів.

Принцип змагальності антидемпінгового процесу якнайповніше виявляється в ході проведення двох процедур: розслідування і перегляду. Змагальність в ході проведення антидемпінгових розслідувань, передуючих застосуванню антидемпінгових заходів і переглядів, направлена на забезпечення повноти отримання і використання фактичних матеріалів і матеріалів, що мають силу доказів, наявність яких є найважливішою умовою досягнення об'єктивної істини по справі: самі сторони краще за антидемпінгові власті знають обставини справи і доказу і легше можуть встановити їх; сторони позовників більше, ніж антидемпінгові власті

зацікавлені в результаті процесу: вони вживуть всі заходи для представлення доказів і заперечень проти них. Даний принцип створює сприятливі умови для з'ясування всіх обставин, що мають істотне значення для справи, і винесення обгрунтованої ухвали.

Антидемпінговий процес складається з дій ряду органів і осіб. Ключову роль в цій діяльності виконують державні органи і їх посадовці, які уповноважені здійснювати дії і вживати передбачені законом заходи.

Всі суб'єкти правовідносин, що складаються в ході проведення різних процедур антидемпінгового процесу, впливають на хід подій. Залежно від виконуваної ними ролі вони можуть бути підрозділені на три групи: антидемпінгові власті; особи, що беруть участь в справі; особи, сприяючі антидемпінговому розслідуванню, перегляду.

Як суб'єкту правовідносин, що складаються в ході антидемпінгового процесу, антидемпінговим властям властиві наступні риси: відсутність матеріальної зацікавленості, оскільки вони не є суб'єктом спірного правовідношення; існування процесуальної зацікавленості, яка полягає в швидкому і правильному розгляді справи. Насправді, коли антидемпінговий процес ініційований уповноваженим органом, питання про відсутність зацікавленості залишається відкритим.

На відміну від антидемпінгових властей особам, що беруть участь в справі, властиво те, що на них розповсюджуються рішення, що приймаються в ходу і за підсумками антидемпінгового розслідування і перегляду; вони діють від свого імені в захист своїх або чужих інтересів і зацікавлені в результаті справи.

Особи, сприяючі антидемпінговому розслідуванню (перегляду), не мають матеріальної зацікавленості в ході процесу; вони не захищають свої права і притягуються до антидемпінгового розслідування за ініціативою антидемпінгових властей або осіб, що беруть участь в справі. Прикладом особи, сприяючої антидемпінговому розслідуванню (перегляду), служить експерт і перекладач.

Справи зацікавлених осіб можуть вестися через представників. Як представники можуть виступати як співробітники організацій, що вже мають або мають намір одержати статус зацікавленої особи, так і адвокати.

У антидемпінговому законодавстві відсутнє поняття «зацікавлені сторони (особи)». Воно скоріше визначається через спеціальні переліки, перелік осіб, порушуючих антидемпінговий процес і окремі його процедури у власних інтересах, або від імені яких подана антидемпінгова заява, або проти яких направлено антидемпінгову заяву. Під ту ж категорію підпадають державні органи країни експорту товару. Від решти осіб, що беруть участь в антидемпінговій справі, зацікавлені сторони відрізняються тим, що є суб'єктами самого спірного матеріального правовідношення.

Поняття «зацікавлені сторони» включає:

- експортера, або іноземного виробника, або імпортера товару, що є предметом розслідування, або торговельну або підприємницьку асоціацію, більшість учасників якої є виробниками, експортерами або імпортерами такого товару;
- уряд держави-експортера;
- виробника аналогічного товару в державі-імпортері або торгову і підприємницьку асоціацію, більшість учасників якої виробляє аналогічний товар на території імпортуючої держави-учасника.

Аналіз переліку зацікавлених осіб (сторін) в контексті всього антидемпінгового процесу дозволяє укласти, що статусом учасників відносин, що виникають в ході антидемпінгового розслідування і перегляду, наділені дві головні сторони цих відносин, що мають в ході такого розслідування прямо протилежні інтереси. З одного боку, це особи, відносно товарів яких (і представників країн, звідки надходять такі товари) можуть бути встановлені антидемпінгові заходи, а також споживачі (їх об'єднання) товарів, зацікавлені в тому, щоб за підсумками розслідування ніякі заходи не були застосовані, а з другого боку - держава в особі представляючих його

інтереси державних органів і представники вітчизняної галузі економіки, зацікавлені, як правило, в зворотному.

Правову основу захисту вітчизняних виробників формують наступні нормативно-правові акти: Постанова Верховної Ради України від 19.05.2011 № 3419-VI Про відкликання проекту Закону України про внесення змін до Закону України "Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту" щодо порядку порушення антидемпінгової процедури, Закон України від 10.04.2008 № 252-VI Про внесення змін до деяких законів України з питань захисту національного товаровиробника від субсидованого, демпінгового та зростаючого імпорту, Закон України від 01.11.2005 № 3027-IV Про внесення змін до Закону України "Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту" щодо процедурних питань антидемпінгового розслідування, Постанова Верховної Ради України від 08.09.2005 № 2873-IV Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Закону України "Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту", Наказ МЗЕЗторг України Положення від 06.04.1999 № 22 Про порядок роботи центрального апарату МЗЕЗторгу України з документами відповідно до Законів України "Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту", "Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну", "Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту", Закон України від 22.12.1998 № 331-XIV Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту, Закон України від 22.12.1998 № 330-XIV Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту.

Тема 2. Вільна торгівля та протекціонізм як основні напрями економічної політики захисту вітчизняних виробників: проблема вибору

1. Генезис теорій торгівлі.
2. Економічний зміст політики вільної торгівлі.
3. Сутність політики протекціонізму.

4. Протекціоністські інструменти торговельної політики.
5. Методи обмеження у торгівлі.
6. Обмеженість застосування протекціоністських заходів в умовах членства у СОТ.

Зовнішньоторгова політика держави - це система загальнодержавних заходів, спрямованих на оптимізацію торговельного та платіжного балансів країни.

Головні напрямки зовнішньоторгової політики держави:

- протекціонізм - державна політика захисту внутрішнього ринку від іноземної конкуренції шляхом використання інструментів тарифного і нетарифного регулювання;

- фритредерство - політика вільної торгівлі та обмеження втручання держави в зовнішньоторговельну діяльність.

Інструменти торгової політики:

- митні тарифи - систематизований перелік митних ставок, що нараховуються при експорті або імпорті товару;

- імпортні квоти - кількісне обмеження обсягів імпорту на певний період;

- ліцензування - регулювання зовнішньої торгівлі за рахунок надання державними установами дозволу на експорт або імпорт товару у певному обсязі;

- "добровільне" обмеження експорту - кількісне обмеження експорту, визначене обов'язками одного з партнерів в обмеженні експорту, встановленого міжурядовими угодами про впровадження квот на експорт товару;

- дискримінація імпорту в межах митного союзу - диференціація торговельних обмежень для країн-учасниць митного союзу та інших країн;

- експортні субсидії - державні виплати, спрямовані на підтримку національних експортерів;

- антидемпінгове регулювання - заборона необгрунтованого зменшення цін нижче від рівня світових.

Класичним інструментом регулювання зовнішньоторгової політики є митні тарифи, які нараховуються при імпорті або експорті товару.

Митний тариф - це систематизований перелік митних ставок, які нараховуються при імпорті або експорті товару на його вартість.

Тарифні методи спрямовані на здешевлення експорту, подорожчання імпорту і впливають на фінансові результати діяльності учасників зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД).

Митні тарифи виконують три основні функції:

- фіскальну - забезпечують поповнення доходної частини державного бюджету та поліпшують стан платіжного балансу;

- протекціоністську - захищають національного виробника від іноземної конкуренції;

- балансуючу - запобігають небажаному експорту товарів, внутрішні ціни яких нижчі від світових.

Залежно від способу стягнення:

- адвалорні - встановлюють у відсотках до митної вартості товару;

- специфічні - нараховують у визначеному розмірі до одиниці вимірювання товару;

- комбіновані - об'єднують специфічні та адвалорні мита. За об'єктом стягнення:

- імпортні - обкладаються товари, що ввозяться до країни;

- експортні - нараховуються на експортні товари;

- транзитні - стягуються з товарів, що перевозяться транзитом через територію країни.

За характером дії:

- сезонні - застосовуються для оперативного регулювання торгівлі сезонною продукцією;

- антидемпінгові - вводяться з метою захисту від демпінгу;

- компенсаційні - нараховуються на імпортовані товари, у виробництві яких використано субсидії, й їх ввезення завдає шкоди вітчизняним виробникам подібних товарів.

За походженням:

- автономні - вводяться на підставі односторонніх рішень уряду;

- конвенційні - визначаються на базі двосторонніх або багатосторонніх угод;

- преференційні - встановлюються на основі багатосторонніх угод за ставками, нижчими, ніж діючі.

За типами ставок:

- постійні - встановлюються урядом і не змінюються залежно від обставин;

- змінні - змінюються залежно від обставин, визначених урядом. За способом нарахування:

- номінальні - визначаються в самому тарифі;

- ефективні - встановлюють рівень митних зборів з урахуванням мита на комплектуючі вироби.

У міжнародній практиці в якості економічних інструментів регулювання торговельних процесів з урахуванням екологічного чинника актуалізується використання прямих і опосередкованих (непрямих) методів регулювання, а також їх комбінації

Тема 3. Механізм захисту вітчизняних товаровиробників в Україні

1. Складові механізму захисту вітчизняних товаровиробників.
2. Інструменти захисту національних товаровиробників.
3. Тарифні та нетарифні методи.
4. Регулювання імпорту як напрям захисту вітчизняних виробників.
5. Цілі обмеження імпорту.
6. Засоби обмеження імпорту.
7. Міжнародні зусилля щодо зменшення нетарифних обмежень імпорту.

8. Кількісні обмеження імпорту
9. Фінансовий контроль.
10. Антидемпінгові процедури.
11. Порушення антидемпінгової процедури.
12. Антидемпінгове розслідування.
13. Антидемпінгові заходи.
14. Строк дії антидемпінгових заходів, їх перегляд, поновлення антидемпінгового розслідування, повернення сплачених сум антидемпінгового мита.

Імпорт певних товарів може бути заборонений або обмежений для захисту здоров'я і добробуту споживачів або флори і фауни країни імпорту. З іншого боку, імпорт можуть обмежувати для досягнення економічних цілей, наприклад, для захисту вітчизняних виробників від конкуренції або для захисту інтересів експортерів з певних країн (за рахунок експортерів з інших країн).

Імпорт можна обмежувати: - через митні тарифи. Чим вищі митні тарифи, тим вищою, напевно, буде ціна імпортованого товару. Якщо мито буде дуже високим, то це може змусити імпортера відмовитися від ввезення товару в країну. Для імпортера важливо заздалегідь знати всі ставки ввізного мита і своєчасно одержувати інформацію про зміни в ставках ввізного мита. Бажано, щоб всі відомості про імпортні мита, у тому числі про зміни в їхніх ставках, публікувалися заздалегідь, ще до їхнього введення в дію (наприклад, за 60 днів); - іншими засобами. Ці інші засоби можна об'єднати під назвою "нетарифні обмеження імпорту". На практиці використовується багато нетарифних засобів, але їх можна звести до кількох типових ситуацій: 1) кількісні обмеження, квоти і ліцензування імпорту; 2) дискримінація іноземних підприємств, які бажають продавати товари (роботи, послуги) для державних потреб; 3) стандарти, в тому числі заходи, націлені на захист здоров'я і життя людей, тварин і навколишнього середовища; 4) митні

процедури; 5) виняткові засоби захисту внутрішнього ринку: * антидемпінг; * компенсаційні заходи; * спеціальні заходи.

З кінця Другої світової війни і до сьогоднішнього дня ведуться багатосторонні міждержавні переговори про зменшення тарифних бар'єрів, особливо в торгівлі з розвинутими країнами. Основою для таких переговорів є Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ). Весь цей час тарифні бар'єри поступово зменшувалися. Паралельно зі зменшенням тарифних бар'єрів постійно відбувалося збільшення нетарифних обмежень імпорту. В рамках ГАТТ було прийнято декілька "кодексів" поведінки держав, спрямованих на зменшення нетарифних заходів обмеження торгівлі, їхнім основним недоліком було те, що в них брали участь далеко не всі члени ГАТТ. Становище змінилося в 1995 р. В результаті багаторічних переговорів було прийнято рішення про те, що участь у розроблених ГАТТ "кодексах" (текст яких був доопрацьований і доповнений) є умовою членства у Світовій організації торгівлі (СОТ). Крім того, були розроблені нові "кодекси", в яких також необхідно брати участь усім державам, які прагнуть бути членами СОТ. Ці нові кодекси стосуються: - правил інвестиційної діяльності; - правил походження товарів; - інспекції перед відвантаженням; - захисту прав інтелектуальної власності; - спеціальних заходів захисту ринку від імпорту. Головна складність нетарифних бар'єрів - це їх велика кількість. Міжнародні переговори, націлені на їх зменшення, не завжди проходять без ускладнень. В рамках СОТ продовжуються переговори з різноманітних проблем нетарифного обмеження імпорту. На регіональному і двосторонньому рівні теж укладають міжнародні договори, націлені на зменшення нетарифних заходів обмеження імпорту.

Деякі товари підлягають імпортним квотам або кількісним обмеженням. Законодавство, яке обмежує імпорт, може мати найрізноманітнішу спрямованість. Воно може, наприклад: - забороняти ввезення товарів; - обмежувати ввезення у визначені порти; - обмежувати маршрути перевезення товарів; - обмежувати місця збереження товарів; -

обмежувати можливості використання товарів. Такі обмеження можуть ставитися до всіх імпортних товарів, у тому числі до тих, які пересилаються поштою або розміщуються у вільних економічних зонах. Експортеру завжди потрібно переконатися в тому, що його контрагент у країні імпорту надав йому відповідну і вичерпну інформацію, що дозволить підготувати товар до ввезення в країну, в тому числі забезпечити відповідне упакування, маркірування і т.ін., і що імпортер, із свого боку, здійснив всю необхідну підготовку для ввезення товару в країну. Законодавство багатьох країн про зовнішню торгівлю постійно змінюється. Щоб одержати повну і вичерпну інформацію про порядок імпорту, потрібно в деяких випадках консультуватися з компетентними державними органами країни імпорту. Держави обмежують імпорт різних товарів, наприклад: 1) сільськогосподарської продукції, в тому числі: - молочної продукції; - фруктів і овочів; - живих комах; - тварин; - м'ясних продуктів; - рослинних продуктів; - домашньої птиці, яєць і похідної продукції; 2) зброї; 3) побутової техніки; 4) ліків; 5) нових лікарських засобів для людей; 6) нових лікарських засобів для тварин; 7) косметики; 8) харчових продуктів; 9) вірусів і токсинів; 10) іноземної валюти, дорогоцінних металів і марок; 11) текстильних виробів, вовни, хутра; 12) товарних знаків, об'єктів авторського права; 13) шкіри і слонової кістки; 14) алкогольних напоїв; 15) транспортних засобів; 16) плаваючих засобів; 17) літаків; 18) інших товарів. Найчастіше держави просто обмежують кількість товару, яку можна ввезти в країну.

На практиці держави використовують ще один засіб штучного обмеження торгівлі. На той самий товар встановлюються дві різні ставки ввізних мит: - перша стосується товарів, які ввозяться в рамках так званої квоти. Квота - це максимальна кількість товару, яку можна ввезти в країну протягом року. Квоти звичайно "розподіляються" між імпортерами. Як правило, щоб ввезти товар у межах квоти, необхідно одержати ліцензію на ввезення певної кількості товарів; - імпортери, яким "не вистачило"

встановленої квоти, при імпорті повинні сплатити мито за другим, більш високим тарифом. Тарифні квоти найчастіше застосовуються до сільськогосподарської продукції. Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ) забороняє державам встановлювати кількісні обмеження імпорту товарів, за винятком деяких особливих випадків, у числі яких значне погіршення платіжного балансу країни імпорту.

У сучасному світі державні закупки товарів, послуг і робіт становлять значну частку світового обсягу продажу. Тому юридичні питання організації державних закупок мають велике значення. При державних закупках, незалежно від того, хто їх здійснює - центральний уряд або місцевий орган влади (наприклад, міська адміністрація), і на відміну від звичайної купівлі-продажу, за покупку сплачують грошима платників податків. Майже кожна країна в силу законодавства або традиції прагне обмежити права іноземних підприємств продавати товари в обмін на "державні гроші". Як правило, якщо уповноважений державний орган приймає рішення закупити товари (роботи, послуги), він дає про це оголошення. В конкурсі можуть брати участь (залежно від того, в якій країні він проходить): - усі бажаючі, або - тільки ті, хто відповідає певним вимогам (досвід роботи на ринку відповідних товарів, робіт, послуг, наявність необхідного устаткування і т.ін.), або - тільки підприємства і громадяни цієї країни. Учасники конкурсу подають свої пропозиції. З цих пропозицій організатор конкурсу (державний або комунальний орган) вибирає кращу за певними критеріями: - ціна, яку просить учасник; - якість товарів (робіт, послуг); - досвід роботи учасника на ринку; - наявність в учасника якісного і сучасного устаткування. В багатьох країнах існують законодавчі норми, які забороняють організаторам закупок купувати товари (роботи, послуги) в іноземних підприємств і громадян. В інших країнах укладати контракт з іноземним учасником конкурсу дозволено тільки в тому випадку, якщо запропонується ціна, що перевершить найвищу ціну вітчизняного учасника на визначену кількість відсотків (наприклад, на 15 %). Крім таких прямих обмежень, торговці, які

бажають продавати товари (роботи, послуги) державі (в тому числі й іноземній), можуть зіткнутися і з іншими проблемами, наприклад: - нечіткі правила процедури торгів (повідомлення учасників, вибір кращої пропозиції), які дають, на думку торговців, організаторам торгів занадто широкі повноваження в прийнятті рішень; - процедури оскарження рішень організаторів торгів (наприклад, не в усіх країнах ці рішення можна оскаржити в суді). Ще в 1979 році в рамках ГАТТ була укладена угода про державні закупки (її текст переглядався в 1988 році). Угода: 1) забороняє її сторонам дискримінацію іноземних учасників державних тендерів (як пряма заборона участі, так і створення нерівних умов); 2) вимагає, щоб процедури проведення торгів були прозорими, у тому числі відносно: * термінів повідомлення про початок конкурсу і його умови, порядку такого повідомлення; * крайнього терміну внесення змін в умови конкурсу (наприклад, не пізніше, ніж за 60 днів до крайнього терміну подачі документів учасників); * критеріїв допуску до участі в конкурсі; * порядку розгляду документів; * критеріїв добору переможця конкурсу; * процедури оскарження. Головні недоліки цього міжнародного договору: - по-перше, те, що його учасниками було біля десяти держав; - по-друге, договір не стосувався: * державних закупок робіт і послуг (це дуже важливо, оскільки велика частина всіх державних закупок стосується будівельних робіт); * закупок, які здійснюють державні підприємства; * державних закупок з боку місцевих органів влади (в тому числі державних закупівель суб'єктів федерації у федеративних державах, наприклад, земель у Німеччині). Укладена в 1994 році Угода про державні закупки набагато розширила договори 1979 року. Вона закрила всі зазначені вище недоліки договору 1979 року (це стосується не всіх державних закупок місцевих органів влади).

Будь-який імпортований (експортований) товар має пройти через митницю. Митниця існує для того, щоб контролювати ввезення (вивезення) товарів. При митному оформленні товару здійснюються: 1) визначення товару; 2) митне оцінювання товару, виходячи з якого в більшості випадків

визначається сума мита і податків3. За звичайних умов товар проходить через митницю і ввозиться в країну одночасно. Виняток із цього правила має місце, коли товар потрапляє на певну територію країни імпорту, наприклад у "вільну економічну зону". В багатьох країнах товар можна ввезти і до сплати мита. При цьому митниця одержує від імпортера (його представника) спеціальний документ. Він встановлює обов'язок імпортера сплатити суму податків, мита й інших обов'язкових платежів у зазначений у ньому термін. У багатьох випадках законодавство вимагає, щоб оплата за векселем була гарантована банками. Використовуючи систему таких векселів, можна, наприклад, відразу сплатити загальну суму мита і податків на імпорт за всі товари, завезені за визначений період. У торгівлі можуть виникнути такі основні труднощі, пов'язані зі здійсненням митних процедур: - дуже складні митні процедури. Вони призводять до того, шо вартість товару штучно завищується. Щоб перебороти ці перешкоди в торгівлі, 1973 року у Кіото, у рамках Всесвітньої митної організації, було укладено Міжнародну конвенцію про спрощення і гармонізацію митних правил. 25 червня 1999 р. прийнято нову редакцію конвенції; - для різних товарів існують різні митні ставки. Для полегшення роботи митниці в кожній країні існують спеціальні переліки товарів (класифікації), в яких товари розбиті на групи, підгрупи, і т.ін.5 Не в усіх країнах такі переліки однакові. Може трапитися і так, що той самий товар класифікується в різних країнах по-різному; - ставки мита і зборів (плата за митне оформлення і пов'язані з ним дії державних органів), процедура їхньої сплати, порядок митного оформлення можуть бути змінені, а інформацію про це опубліковано незадовго до цього, а то і взагалі postfactum. Це питання стосується і ГАТТ, яка вимагає, щоб інформація про зміни в ставках мита і зборів публікувалася заздалегідь, з тим щоб учасники торгової діяльності могли ознайомитися з ними і вжити усіх відповідних заходів (в тому числі сплатити необхідні суми у встановленому порядку); - багато держав стягують з того самого товару різні мита, залежно від того, з якої країни товар надходить. Методи визначення походження товарів, а

також пов'язані з ними формальності і процедури в різних країнах можуть відрізнятися. Нерідко ці формальності і процедури надзвичайно складні. Все це перешкоджає нормальному процесу торгівлі; - розмір мита (і нерідко митних зборів) часто залежить від вартості товару. При ввезенні товарів імпортер (або його представник) вказує вартість товару в митних документах, розміри мита і зборів розраховуються на основі цих даних. Але буває і так, що митна служба "не вірить" твердженням імпортера і визначає вартість товару на основі своєї інформації. При цьому часто виникають труднощі, пов'язані з методом визначення митної вартості товару. Електронна торгівля. Сьогодні дуже часто замість того, щоб йти у магазин, покупець може увімкнути комп'ютер, обмінятися електронними повідомленнями із продавцем, і угоду буде укладено. Дуже часто для укладання таких угод використовується Інтернет. Останнім часом укладається все більше таких "електронних" угод. У багатьох з них беруть участь особи або підприємства, які знаходяться у різних країнах, і для виконання таких угод необхідно перевезти товар з однієї країни до іншої. В той же час, щоб ввезти куплений товар з-за кордону, потрібно пройти адміністративні процедури. Наприклад, необхідно пройти митні процедури (представити певні документи, в певному порядку сплатити необхідну суму мит та зборів тощо). Такі процедури виникли задовго до появи електронної торгівлі і не враховують певних її особливостей. Це зумовлює три основні проблеми в багатьох країнах: 1) неможливо заздалегідь підрахувати суму мит та зборів; 2) неможливо заздалегідь сплатити суму мит та зборів; 3) неможливо переводити валюту за кордон, якщо угода - "електронна". З розвитком нових інформаційних технологій буде все більше можливостей для розвитку "електронної торгівлі". З іншого боку, зараз деякі адміністративні процедури є бар'єром для "електронної торгівлі", причому бар'єр навіть більший, ніж для звичайної торгівлі. Сьогодні торгівці висловлюють все більше незадоволення таким станом речей і все активніше вимагають реформ. Під впливом цих вимог багато держав вже починають

вживати заходів, спрямованих на зменшення бар'єрів в "електронній торгівлі". Наприклад, поправки до Конвенції Кіото, прийняті в рамках Всесвітньої митної організації 25 червня 1999 року, спрямовані на зменшення таких бар'єрів. На жаль, поки дуже небагато держав ратифікувало ці поправки. Але цілком очевидно, що рано чи пізно митні процедури почнуть змінюватися в багатьох країнах. Такі зміни, що відбуваються під впливом революційних технологій, приведуть до розвитку цілком нового митного процесу. Це приклад того, як розвиток технології змінює законодавство. Митна класифікація Відмінності в митних класифікаціях у різних країнах нерідко викликають проблеми, які можна проілюструвати таким запитанням: "Як потрібно оформляти на митниці дерев'яну картинну раму, яка буде використана для "складання" картини?". Варіанти відповіді: - як картинну раму; - як дерев'яну матрицю; - як предмет мистецтва; - як продукт лісу; - як особисту річ. Правильна відповідь: будь-який із цих варіантів можливий, усе залежить від того, в яку країну ви ввозите товар. Така непевність перешкоджає здійсненню торгівлі. Прагнення торговців, менеджерів, юристів вирішити цю проблему в остаточному підсумку привело до того, що багато держав почали укладати міжнародні договори, їхні учасники домовлялися використовувати однакові класифікації товарів для цілей митного оформлення. Наприклад, вже незабаром після Другої світової війни велика кількість європейських країн домовилася використовувати так звану "Брюссельську тарифну номенклатуру". Проте багато інших держав (у тому числі США і Канада) не застосовували цю "Брюссельську тарифну номенклатуру". У вісімдесяті роки почалася робота із створення єдиної "глобальної" системи товарної класифікації. Результатом цих зусиль стала поява в середині 80-х років "Гармонізованої системи кодування й опису товарів". В основу цієї системи була покладена система "Брюссельської тарифної номенклатури", а також системи митної класифікації деяких держав. Гармонізована система опису і кодування товарів почала діяти 1 січня 1988 року. Вона включає понад 5000 шестизначних товарних позицій,

які можна розподілити на більш детальні позиції, з урахуванням особливостей національних адміністративних і статистичних вимог. Цілі "Гармонізованої системи": - домогтися однаковості класифікації товарів з метою митного оформлення у різних країнах; - полегшити збір, аналіз і порівняння статистичних даних; - створити загальну міжнародну систему кодування, опису і класифікації товарів для цілей торгівлі; - надати зацікавленим особам оновлену товарну номенклатуру, яка дозволяє судити про технологічний прогрес і зміни в міжнародній торгівлі. На сьогодні цю систему використовують митні служби декількох десятків держав. Контроль за застосуванням державами "Гармонізованої системи опису і кодування товарів" здійснює Всесвітня митна організація. В рамках СНД уряди країн - учасниць домовилися використовувати єдину "Товарну номенклатуру зовнішньоекономічної діяльності Співдружності Незалежних Держав". Митна оцінка Навіть у тих випадках, коли імпортеру заздалегідь відомо, за якою "статтею" буде класифікуватися товар і ставка мита, виражена у відсотках до вартості товару, можуть виникнути труднощі, якщо імпортер і митники не узгодять вартість ввезеного товару. В таких випадках представники митниці звичайно визначають вартість товару на основі свого розуміння. Багато держав встановили спеціальні методи визначення митної вартості, які митники повинні використовувати в таких спірних ситуаціях. Наприклад, деякі країни встановлюють "мінімальну митну вартість товару", і митниця не має права встановлювати митну вартість нижчу від цієї "мінімальної вартості". Інший спосіб - встановити митну вартість імпортного товару на основі оптової ціни того ж товару, коли він продається в країні імпорту. Подібні методи оцінювання часто викликають незадоволення імпортерів, оскільки використання таких методів призводить до того, що вони змушені сплачувати, на їхню думку, занадто велике мито. Торговці давно прагнули встановити загальні правила, яким повинні слідувати митні служби різних країн при обчисленні митної вартості товару. В 1979 році в рамках ГАТТ був підписаний "Кодекс про митну оцінку". Кодекс передбачав,

що вартість імпортного товару не повинна розраховуватися на основі вартості товарів, які походять з країни імпорту, або на довільних, або штучних ставках митної вартості товару. В 1995 році набрала чинності розроблена на основі цього кодексу Угода про застосування статті VII ГАТТ. Участь у цій угоді є обов'язковою умовою членства у Світовій організації торгівлі. Правила походження товарів Питання про походження товарів може виникнути за найрізноманітніших обставин. Найтиповішими з них є наступні: - товар ввозиться з країни Б, але був вироблений в країні В; - товар ввозиться з країни Б, був вироблений у країні Б, але деякі його компоненти вироблені в країні В. У сучасному світі все частіше мають місце ситуації, коли різні етапи виробництва товару відбуваються в різних країнах. Правила походження товарів можуть застосовуватися: - при імпорті товарів, коли ставка мита залежить від того, з якої країни походить товар; - при здійсненні державних закупок, коли участь іноземних підприємств у державних торгах або умови такої участі залежать від походження товарів, які вони пропонують державі. Різні держави використовують різні критерії для оцінювання того, в якій країні вироблений імпортований товар. Як правило, використовуються такі критерії: - товаром, виробленим у країні А, вважається товар, повністю вироблений у країні А. В різних країнах існують різні визначення поняття "повністю вироблений". Це може викликати додаткові ускладнення в торгівлі; - товаром, виробленим у країні А, вважається товар, що виник у результаті "достатньої переробки" товарів, хоча вони були завезені і з інших країн. У різних країнах "достатню переробку" розуміють по-різному. Два найбільш типових критерії визначення "достатньої переробки" такі: 1. Зміни в "коді" готового товару порівняно з товаром, що переробляється. Наприклад, коди товарів у деяких товарних класифікаціях складаються з дев'яти цифр. Припустимо, що в країні А переробка вважається достатньою, якщо в кодах товару, що утворився в результаті переробки товару, використаного для переробки, відрізняються більше чотирьох чисел. Тоді якщо ми маємо товар 1 (виробництва країни А)

із кодом "22 345 7864", що виник у результаті переробки товару 2 із кодом "22 345 3290" (товар 2 виготовлений в іншій країні), тобто відмінності існують тільки в останніх чотирьох цифрах, то товар 1 не буде вважатися повністю виробленим у країні А. 2. Частка вартості товару, що переробляється, у вартості кінцевої продукції. Припустимо, що в країні А переробка вважається достатньою, якщо частка вартості переробленого товару у вартості товару, що виник у результаті переробки, менш як 50 %. Тоді якщо товар 1 (виробництва країни А) продається за ціною 100 дол. і виник в результаті переробки товару 2 (виготовленого в іншій країні), що був куплений виробником за 40 дол., то товар буде вважатися достатньо переробленим у країні А. Розбіжності в підходах до понять "достатня переробка" і "товари, повністю вироблені в країні", різні (іноді невиправдано складні) формальності, пов'язані з правилами походження товарів (наприклад, процедури одержання документів, які засвідчують "походження" товару), створюють додаткові ускладнення в торгівлі. Торговці, менеджери, юристи давно прагнули звести ці ускладнення до мінімуму. В 1995 році набрала чинності Угода про правила походження товарів. Участь у цій угоді є обов'язковою умовою членства у СОТ. Угода зобов'язує країни - учасниці спільно встановлювати єдині правила походження товарів, які мають бути: - зрозумілими; - об'єктивними; - передбачуваними.

Розмір мита на товар може бути вищим від тарифної ставки, що застосовується в більшості випадків. Це може відбутися в результаті застосування до цього товару "антидемпінгових заходів" або "компенсаційних заходів". Антидемпінгові мита стягуються за вимогою вітчизняних виробників у відповідь на дії іноземних торговців, що в країні-імпор-тері вважаються "демпінгом". Під "демпінгом" звичайно розуміють продаж товару за ціною, нижчою від тієї, за якою той самий або подібний товар продається в країні експорту ("справедлива ціна "). "Компенсаційні" мита стягуються у відповідь на допомогу, яку інша країна надає своїм виробникам, щоб штучно домогтися їхньої більшої конкурентоспроможності

на зовнішньому ринку (так звані субсидії). Для вітчизняних виробників є ще і третя альтернатива. Якщо імпортні товари ввозяться в таких кількостях, що це створює істотну загрозу розвитку вітчизняної промисловості, в багатьох країнах вітчизняні виробники можуть почати спеціальні процедури, результатом яких може стати обмеження імпорту таких "небезпечних" товарів, причому не тільки шляхом підвищення мита, але й через кількісні обмеження. Складність полягає в тому, що в різних країнах використовуються різні підходи до визначення таких понять, як "істотна загроза вітчизняним виробникам", "демпінг" і т.ін. З 1995 р. діють три угоди, що разом часто називають "Антидемпінговим кодексом СОТ": - Угода про застосування Статті VI ГАТТ (про антидемпінг); - Угода про субсидії і компенсаційні заходи; - Угода про спеціальні заходи. Участь у цих угодах є обов'язковою умовою членства у СОТ. Угода про застосування Статті VI ГАТТ (про антидемпінг) і Угода про субсидії і компенсаційні заходи дозволяють застосування антидемпінгових і компенсаційних мит для захисту вітчизняних виробників. Проте при цьому повинні бути дотримані дві умови: 1) здійснення несправедливої торгової практики, тобто: - продаж товарів нижче справедливої ціни, або - продаж товарів, щодо яких у країні експорту діють субсидії, заборонені за правилами СОТ, або субсидії, що не заборонені СОТ, але до яких країни імпорту можуть застосовувати компенсаційні заходи; 2) результатом такої "несправедливої практики" є: - збитки вітчизняних виробників, або - негативні торгові ефекти для вітчизняних виробників. На відміну від цих двох угод, третій договір в "Антидемпінговому кодексі СОТ" (Угода про спеціальні заходи) встановлює єдину умову застосування спеціальних заходів: імпорт товарів (неважливо, "справедливий" або "несправедливий") має бути істотною причиною серйозного збитку або становити небезпеку такого збитку. Не всі субсидії в рамках СОТ заборонені. Угода передбачає, що застосування спеціальних заходів неприпустиме, коли існує декілька причин збитку вітчизняному виробнику, серед яких і "занадто" великі обсяги імпорту або будь-які

обставини імпорту (наприклад ціна імпортних товарів). Необхідно підкреслити, що відповідно до вимог "Антидемпінгового кодексу СОТ" жоден із цих заходів не може застосовуватися як відповідь надії іншої держави. Кожен захід може застосовуватися тільки з ініціативи зацікавлених вітчизняних виробників і після проведення розслідування уповноваженим державним органом. Демпінг і антидемпінгові мита Для підвищення результативності своєї діяльності торговці використовують різноманітні прийоми. Якщо між територіальними сегментами ринку існують торгові бар'єри (наприклад державні кордони між країнами, що не входять в один митний союз), торговець може продати товар в одному "сегменті" за нижчою ціною, ніж в інших "сегментах" (наприклад в країні імпорту за нижчою ціною, ніж на внутрішньому ринку). Метою такої політики може бути витіснення конкурентів або підвищення довгострокових прибутків. Угода про застосування статті VI ГАТТ передбачає, що демпінгом може вважатися тільки "продаж товару за ціною, нижчою його "нормальної вартості", тобто ціною за той же або подібний товар, яка платиться в країні експорту при продажу на внутрішньому ринку в звичайному процесі торгівлі. На жаль, не завжди таку ціну можна встановити, наприклад, тому що такий же або подібний товар не продається в країні експорту; метод продажу такого ж або подібного товару в країні експорту істотно відрізняється від методу продажу в іншій країні (наприклад, не звичайна купівля-продаж, а лізингова операція). Для цих випадків у зазначеній угоді СОТ передбачена ієрархія методів штучного обчислення "нормальної вартості". 1. Ціна, за якою подібний товар експортується в третю країну в звичайному процесі торгівлі. 2. Вартість виробництва товару в країні експорту плюс "розумний" прибуток, "розумні" адміністративні витрати, витрати на продаж і будь-які загальні витрати. Субсидії можуть встановлюватися в різноманітних формах, наприклад: - звільнення від сплати податків; - податкові інвестиційні кредити (коли підприємству дозволяється сплатити податок пізніше, за умови виплати відсотка або без такої умови); - інші податкові пільги; - пряме переведення

коштів із бюджету (гранти, позики або капітальні вкладення); - державні гарантії виплати позики; - кредити від державних банків на пільгових умовах (наприклад, під низькі відсотки) іноземним підприємствам, за умови, що останні імпортують з країни банку визначені товари. Теоретично розмір компенсаційного мита повинен точно відповідати тим негативним ефектам, які створює субсидування в країні експорту відповідного товару. На практиці цього не завжди легко домогтися. Прагнення торговців звести до мінімуму "зловживання" компенсаційними заходами призвело до того, що в ГАТТ були включені положення, що стосуються субсидій і компенсаційних заходів. В рамках ГАТТ у 1994 році було укладено Угоду про субсидії і компенсаційні заходи. Згідно з цією угодою держава імпорту може накладати компенсаційні мита тільки після проведення розслідування, розпочатого з ініціативи зацікавлених вітчизняних виробників. Вживати такі заходи можна тільки якщо розслідування показало, що: - встановлено субсидію; - наявні негативні торгові ефекти, як, наприклад, надана шкода вітчизняним виробникам; - є причинно-наслідковий зв'язок між субсидією і негативними торговими ефектами. Угода про субсидії і компенсаційні заходи поділяє субсидії на три групи: 1) "зелені" субсидії - ті субсидії, застосування яких правомірне і які не дають права на вжиття відповідних заходів; 2) "жовті" субсидії - такі субсидії, застосування яких дозволено, але при цьому надається право державі, якій нанесений істотний збиток у результаті застосування субсидій, на вживання "відповідних заходів"; 3) "червоні" субсидії - субсидії, застосування яких не допускається. Угода дає чіткі Критерії, за допомогою яких можна віднести ту або іншу субсидію до одного з цих видів. Угода не стосується субсидій, що надаються сільськогосподарським товарам. Порядок застосування таких "сільськогосподарських" субсидій встановлений в Угоді про сільське господарство". Спеціальні заходи обмеження імпорту Стаття XIX ГАТТ дозволяє підвищувати тарифи стосовно деяких країн (залишаючи в той же час тарифи незмінними щодо інших країн), якщо збільшення обсягів імпорту

заподіє серйозний збиток вітчизняним виробникам або така загроза існує. В 1995 році набрала чинності Угода про спеціальні заходи. Угода забороняє державам укладати договори про добровільне обмеження імпорту або експорту. Вона вимагає також розірвати такі договори, які були укладені до її вступу в дію. Винятки складають тільки договори, дія яких минає не пізніше 1999 року. Угода також містить вимоги до процедури спеціальних розслідувань, встановлює максимальні терміни застосування спеціальних заходів - вони не повинні перевищувати 4 роки (цей термін можна продовжити до 8 років). Протягом перших трьох років застосування спеціальних заходів країна, відносно якої були застосовані ці заходи, має право піти на відповідні кроки. Крім того, в Угоді визначені спеціальні правила для країн, що розвиваються. Ці правила: - обмежують можливість використання спеціальних заходів проти експорту з країн, що розвиваються; - надають додаткові права країнам, що розвиваються, в сфері застосування спеціальних заходів. Ситуація в Україні. Український "Антидемпінговий кодекс" В Україні, як і в багатьох інших країнах, існує законодавство, яке дозволяє обмежувати імпорт на вимогу вітчизняних виробників. Цим питанням спеціально присвячені три закони, які разом часто неофіційно називають "Антидемпінговим кодексом України": - Закон України "Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту" № 330-XIV від 22 грудня 1998 року; - Закон України "Про захист національного товаровиробника від субсидійованого імпорту" № 331-XIV від 22 грудня 1998 року; - Закон України "Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну" № 332-XIV від 22 грудня 1998 року. Крім них, було прийнято ще три закони, які внесли зміни до вже чинних законів: - Закон України "Про внесення змін у Закон Української СРСР "Про зовнішньоекономічну діяльність" № 335-XIV від 22 грудня 1998 року; - Закон України "Про внесення змін у Закон України "Про єдиний митний тариф" № 334-XIV від 22 грудня 1998 року; - Закон України "Про внесення змін у Закон України "Про систему оподаткування" № 333-XIV від 22 грудня

1998 року. Уповноваженим органом, який має право проводити розслідування і вживати заходи до імпорту, є Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі. Членами цієї комісії є представники різноманітних центральних органів влади (міністерств, служб і т.ін.). На сьогоднішній день в Україні вже було проведено декілька спеціальних розслідувань, в тому числі з приводу імпорту електричних лампочок, поролону. Великий інтерес становить розслідування щодо імпорту автомобілів в Україну, що на даний момент продовжується. Існує думка, що "Антидемпінговий кодекс" не повністю відповідає вимогам СОТ, куди Україна прагне вступити. У цієї думки є як прихильники, так і противники.

Міжнародна торгівля, як правило, пов'язана з використанням іноземних валют. За товари, продані в Японії, можуть заплатити єнами, за товари, продані в Казахстані, можуть заплатити теньге. Продавцю з Європи швидше за все неважко перевести єни в долари. А от якщо мова йде про теньге, банк продавця може не прийняти від нього таку валюту: якщо цей банк потім спробує обміняти її в будь-якому казахському банку, в останньому може не виявитися в наявності доларів. Країни, що розвиваються, дуже часто мають обмежені запаси конвертованої валюти. Конвертованою валютою називають валюту, що вільно обмінюється на інші валюти, в той час як інші валюти називають неконвертованими. Питання про валюту виникають не тільки при продажу товарів за кордон. Якщо американська компанія планує здійснити інвестицію в Мексику, їй будуть потрібні песо. Якщо мова йде про будівництво нового заводу, песо будуть потрібні для оплати будівельних робіт, а потім для виплат робітникам заводу. Американська компанія може використовувати валюту, отриману в ході попередньої діяльності, або перевести наявні в неї долари в песо. Уряди часто регулюють обмінні курси й обмежують конвертованість валют. Йдеться, насамперед, про країни, що розвиваються. Курси валют основних промислово розвинутих країн і порядок їхнього обігу, як правило, визначаються вільним ринком. Іноді уряди і центральні банки втручаються в процес торгівлі валютою,

намагаючись стабілізувати обмінні курси. Наприклад, центральний банк може скуповувати слабші валюти. Наприкінці 80-х років XX ст. центральні банки Німеччини і Японії купували долари СІЛА, щоб підтримати американську валюту, що "падала". В деяких державах встановлений офіційний обмінний курс своєї валюти стосовно долара США. Курс мексиканського песо був довгий час "прив'язаний" до курсу долара США, тобто його курс коливався паралельно курсу долара США. Ліцензування й обов'язковий продаж через центральний банк можуть використовуватись як засоби гарантії фіксованого обмінного курсу валюти, але ці заходи можуть також означати, що курс валюти буде коливатися залежно від коливань курсу іншої валюти, найчастіше долара США. В деяких країнах заборонено одержувати "тверду" валюту для здійснення попередньої оплати за імпортні товари або встановлюються інші обмеження на купівлю-продаж валюти.

В Україні обмежується експорт цілого ряду товарів, серед яких: - зброя; - боєприпаси; - військова техніка і спеціальні комплектуючі вироби для їхнього виробництва; - вибухові речовини; - ядерні матеріали; - технології, устаткування, установки, спеціальні неядерні матеріали і пов'язані з ними послуги; - джерела іонізуючого випромінювання; - інші види продукції, технологій і послуг, що використовуються при створенні озброєння і військової техніки або розкривають державну таємницю України; - дорогоцінні метали і сплави, коштовні камені; - наркотичні і психотропні засоби; - твори мистецтва і стародавні предмети з музейних фондів України. Заходи обмеження експорту включають: - заборону експортувати товари з України без дозволу Державної служби експортного контролю; - вимогу про обов'язкове узгодження з державними органами умов торгівлі деякими товарами; - встановлення обов'язкових умов експорту товарів. Більш докладно про обмеження експорту див. "Положення про державний експортний контроль в Україні", затверджене Указом Президента № 117/98 від 13 лютого 1998 року, із змінами, внесеними: - Указом Президента №

283/99 від 26 березня 1999 року; - Указом Президента № 953/99 від 2 серпня 1999 року.

Держави різними засобами обмежують і регулюють міжнародну торгівлю послугами. До таких засобів належать: 1. Обмеження на пересування людей і на їхнє право здійснювати фахову практику за кордоном. 2. Податкові норми і правила переказу валюти за кордон, що на практиці призводить до відсутності іноземних джерел послуг. 3. Обмежувальна практика ліцензування або сертифікації, наприклад, ліцензування телевізійних станцій або надання іноземним літакам права приземлятися на своїй території. 4. Обмеження на створення іноземцями підприємств з надання послуг. 5. Існування монополій на надання певних послуг, визнаних державою, а іноді навіть здійснюваних нею. 6. Заборона державним органам закуповувати іноземні послуги 7. Обов'язкові вимоги використовувати місцеві підприємства з надання певних послуг. 8. Заборона передавати у власність іноземцям приміщення, устаткування і т.ін., необхідні для надання послуг. 9. Неофіційна, але дуже ефективна бюрократична протидія роботі іноземних (або контрольованих іноземцями) підприємств, що надають послуги. За результатами Уругвайського раунду переговорів у ГАТТ було підписано Генеральну угоду про торгівлю послугами (ГАТС). Участь у ГАТС є обов'язковою умовою членства у СОТ, прямої спадкоємиці ГАТТ. ГАТС - перша спроба встановити "всесвітні правила поведінки" держав при регулюванні торгівлі послугами. Оскільки ще немає досвіду таких всесвітніх угод і тому, що міжнародна торгівля послугами, на відміну від міжнародної торгівлі товарами, справа порівняно "нова", держави змогли домовитися тільки про загальні підходи до регулювання торгівлі послугами. На основі цих єдиних підходів деякі країни вже знижують бар'єри в торгівлі послугами. Що особливо важливо, ГАТТ заклала основу для подальших переговорів між країнами - членами СОТ про зниження бар'єрів у торгівлі послугами. Вже зараз ведуться переговори про: - фінансові послуги

(банківські, страхові й ін.); - професійні послуги (бухгалтерські і юридичні); - обмеження на пересування фізичних осіб.

Тема 4. Стандартизація та сертифікація як інструменти захисту економічних інтересів країни

1. Система міжнародних стандартів.
2. Основні сфери застосування системи міжнародних стандартів.
3. Категорії та види стандартів.
4. Система сертифікації як інструмент захисту економічних інтересів країни.
5. Сертифікація і технічні бар'єри в торгівлі.
6. Засоби та методи здійснення сертифікації у міжнародній торгівлі.

Якість товарів дуже важлива в торгівлі. Вже у стародавні часи солідні підприємства намагалися підтримувати певний рівень якості своїх товарів. Якщо товари були високої якості, вони заробляли довіру споживачів і розширювали свій ринок. У багатьох випадках стабільний рівень якості робить товари дуже відомими. Наприклад, тульські самовари були широко відомі в Росії як найкращі саме тому, що виробники завжди намагалися підтримувати їх якість на високому рівні. На жаль, не всі підприємства або торговці зацікавлені в тому, щоб підтримувати продукцію на високому рівні. Недбале ставлення до виробництва товарів і послуг призводить до того, що іноді держава в особі відповідних спеціалістів змушена втручатися в процес виробництва. Спочатку вона вимагає дотримання мінімальних заходів захисту від неякісної продукції. Ці заходи спрямовані, головним чином, на захист життя і здоров'я людей, тварин і безпеку рослин. Але, крім того, держава зацікавлена в підтримці репутації ярмарків, ринків і інших подібних заходів, які проводяться на її території. Історично першим заходом державного втручання була норма про карантин тварин і рослин, потім

почали з'являтися розпорядження, які стосуються інших галузей. З розвитком технологій, з появою технічно "складних" товарів споживачам все складніше стає самостійно судити про якість товарів, що їм пропонують, і держава, в особі спеціалістів, змушена все більше втручатися в систему стандартизації. В той же час продовжують існувати і розвиватися стандарти, які приймають самі торговці і виробники (так звані добровільні стандарти). Деякі з цих добровільних стандартів приймаються в рамках різного роду асоціацій і об'єднань виробників. Інші стандарти приймають окремі підприємства, особливо ті, що вже досягли світової популярності. Ці підприємства дуже строго слідкують за своїми стандартами якості, які іноді набагато перевищують вимоги державних стандартів за тими ж типами товарів. Сьогодні всі стандарти поділяються на "обов'язкові" (приймаються державою) і "добровільні" (приймаються самими виробниками). В більшості країн і насамперед у країнах із розвинутою промисловістю, переважна більшість стандартів - добровільна. Коли на якийсь товар існує стандарт, товар не можна продати або ввезти в країну без проведення перевірки його відповідності стандарту. Якщо стандарт прийнятий державою, то таку перевірку повинні проводити тільки такі організації, які одержали на це дозвіл від держави, відповідно до встановлених державою процедурних правил. Ці процедурні правила можуть бути складними і призводити до ускладнень у торгівлі. Стандарти в Україні. Останнім часом, у зв'язку з розвитком світової торгівлі, посилюється прагнення до створення міжнародних стандартів якості, які можна було б застосовувати однаковою мірою в різних країнах. Для зниження собівартості продукції дуже важливо, щоб однакові стандарти існували в тих країнах, що торгують між собою різними видами товарів. З цією метою було створено багато урядових і неурядових міжнародних організацій, які займаються уніфікацією стандартів різних країн. Одна з найвідоміших організацій такого роду - Міжнародна організація зі стандартизації (ISO). Крім неї, є ще дуже багато інших подібних організацій. Саме так сформувалася система стандартизації в

багатьох країнах світу. Стандарти як перешкода міжнародній торгівлі. Пряма заборона ввозити певні товари, "які не відповідають стандартам", складні процедури оцінювання відповідності товару стандартам, - всі ці заходи можуть призвести до штучного зменшення імпорту. До кінця сімдесятих років багато країн широко застосовували стандарти як засіб нетарифного обмеження імпорту, тобто свідомо встановлювали невиправдані вимоги в стандартах або в процедурах перевірки відповідності стандартам. Іноді причини були іншими - держави "щиро" бажали захистити навколишнє середовище, життя та здоров'я людей чи тварин, проте при цьому не враховували всі можливі наслідки таких обмежень або заборон для міжнародної торгівлі і те, наскільки виправдані такі обмеження порівняно з наслідками, що вони мають для торгівлі. Вирішити цю проблему можна шляхом укладання двосторонніх міжнародних договорів про взаємне визнання стандартів і результатів перевірки відповідності стандартам. У рамках Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ) ще в 70-ті роки XX ст. почалися переговори з метою: - зобов'язати кожну країну, в усіх випадках, де тільки це можливо, визнавати стандарти іншої країни; - ліквідувати всі заборони на ввезення товарів, які не підкріплені науковими даними; - зобов'язати кожну країну заздалегідь публікувати інформацію про нові стандарти, що вона збирається ввести, із тим, щоб усі зацікавлені особи могли з ними ознайомитися і внести свої коментарі і пропозиції, що повинні враховуватися при подальшій роботі над стандартами; - зобов'язати кожну країну у всіх випадках, де тільки це можливо, при розробці стандартів брати за основу існуючі міжнародні стандарти на відповідні товари; - зобов'язати кожну країну створити в себе інформаційний центр, в якому кожний учасник торгової діяльності міг би одержати інформацію про чинні стандарти і стандарти, введення яких планується; - забезпечити визнання всіма країнами - учасницями ГАТТ результатів перевірки відповідності стандартам, проведеної в будь-якій країні ГАТТ, за винятком тих випадків, коли невизнання результатів перевірки виправдано особливими кліматичними,

технічними, культурними умовами; - встановити, що всі країни - учасниці ГАТТ будуть надавати товарам з інших країн - членів ГАТТ режим найбільшого сприяння при оцінювання відповідності товарів стандартам. У 1979 році ці положення були включені до "Кодексу про стандарти" ГАТТ. Головним недоліком цього кодексу була невелика кількість учасників. У 1995 році набрали чинності дві угоди - Угода про технічні бар'єри в торгівлі й Угода про санітарні і фітосанітарні заходи, їхні положення аналогічні тим, які містилися в "Кодексі", але в нових договорах бере участь набагато більше держав.

Всі державні заходи контролю і обмежень, пов’язаних з вимогами до технічних параметрів товару, які можуть бути використання як засіб обмеження доступу тих чи інших товарів на внутрішній ринок країни, належать до технічних бар’єрів у торгівлі. Вони дуже різноманітні як за своєю природою, так конкретним проявом. Так, вони можуть існувати у вигляді стандартів, технічних норм та правил, вимог щодо техніки безпеки товарів, вимог до пакування, маркування та інших технічних характеристик продукції. До технічних бар’єрів належать і декілько специфічних сфер – санітарні, ветеринарні і фітосанітарні правила і норми. Ці сфери регулювання тісно пов’язані не тільки зі стандартами на певні товари, але й з забезпеченням безпеки населення, сільськогосподарських тварин і рослин, оскільки практично вся необроблена сільськогосподарська сировина потенційно є джерелом розповсюдження різноманітних захворювань.

Основною рисою всіх типів технічних бар’єрів є те, що офіційною метою їх застосування є забезпечення цінності національної системи стандартизації та безпеки споживання чи використання товарів, а на практика вони застосовуються як засіб обмеження небажаного імпорту. Але слід зазначити, що зазвичай досить важко провести чітку межу між дійсно необхідними заходами в сфері стандартизації та використанням національних технічних норм і вимог в якості протекціоністського інструменту. Проблема загострюється ще і тим, що рішення щодо прийняття

обмежувальних заходів майже завжди знаходиться у виключній компетенції відповідних владних структур країни-імпортера, а тому за своїм характером може бути значною мірою суб'єктивним. Тому в світовій торговельній системі актуальними стали питання упорядкування системи застосування технічних бар'єрів та уніфікація національних стандартів та інших технічних норм і правил.

З цією метою в 1994 р. в рамках Уругвайського раунду були ухвалені наступні Угоди:

1. Угода про технічні бар'єри у торгівлі – ТБТ (ТВТ – Agreement on Technical Barriers to Trade);
2. Угода про застосування санітарних та фітосанітарних заходів – СФЗ (SPS – Agreement on the Applicant on Sanitary and Phytosanitary Measures).

Ці Угоди вступили в силу з початку 1995 р. і є обов'язковими для всіх учасників СОТ. Угода про технічні бар'єри у торгівлі та Угода про застосування санітарних та фітосанітарних заходів є подібними як за змістом, так і за форматом, передбачаючи використання міжнародних стандартів (гармонізацію) та застосування принципу еквівалентності в розвитку нетарифних заходів. Угодами передбачається застосування нетарифних заходів з урахуванням наступних принципів: недискримінації, усунення торговельних бар'єрів, прозорості при розробці та застосуванні нормативних документів щодо реалізації положень ТБТ та СФЗ.

Вимоги Угоди про технічні бар'єри у торгівлі поширюються на:

1. технічні регламенти, розроблені та прийняті центральними, місцевими і неурядовими органами;
2. стандарти;
3. процедури оцінки відповідності технічним регламентам і стандартам.

Вимоги Угоди про застосування санітарних та фітосанітарних заходів розповсюджуються на:

1. закони, укази, постанови, вимоги і процедури стосовно санітарних та фітосанітарних заходів;
2. закони, укази, постанови, вимоги і процедури щодо карантину тварин та рослин.

Вся сукупність заходів, що належать до технічних бар'єрів в міжнародній торгівлі також розподіляється між Угодами. Так, до заходів, що визначаються і регулюються Угодою ТБТ, належать:

1. маркування харчових продуктів, напоїв та ліків;
2. вимоги до якості та пакування свіжих продуктів харчування;
3. пакування та маркування небезпечних хімікатів та токсичних речовин;
4. вимоги щодо параметрів та техніки безпеки побутових електроприладів;
5. маркування текстилю;
6. процедури затвердження типового зразку, положення і стандарти радіотелефонів та радіообладнання;
7. положення і тестування дорожних і недорожних транспортних засобів і обладнання;
8. положення щодо кораблів та корабельного обладнання;
9. положення і тестування медичних інструментів;
10. вимоги щодо безпеки, в тому числі випромінювань, вибухонебезпечності, механічної, пожежної, промислової, термічної, хімічної, електричної, ядерної і радіаційної, а також біологічної безпеки;
11. електромагнітна суміжність;
12. єдність вимірювань.

До заходів, що визначаються і регулюються Угодою СФЗ, відповідно, належать:

1. сертифікація харчової продукції, здоров'я тварин і рослин;
2. вплив методів переробки на безпеку продуктів харчування;

3. вимоги до маркування, що мають безпосереднє відношення до безпечності харчової продукції;
4. карантин тварин і рослин;
5. вимоги до створення зон, вільних від паразитів і хвороб;
6. процедури щодо запобігання розповсюдження, контроля та/або знищення паразитів/ хвороб в країні;
7. харчові добавки в продуктах харчування;
8. забруднюючи речовини в харчових продуктах і напоях;
9. токсини в харчових продуктах і напоях;
10. залишки ветеринарних препаратів та пестицидів в харчових продуктах.

Кожна країна-член СОТ може вимагати відповідності імпортованих товарів необхідним якісним стандартам, що фактично являє собою "вжиття заходів, які є необхідними для захисту її суттєвих інтересів безпеки". А імпортовані сільськогосподарські товари повинні відповідати стандартам та фітосанітарним нормам, що покликані недопустити проникнення в імпортуючу країну шкідників і захворювань.

Нижче наведено групи промислових товарів, до яких країни застосовують обов'язкові технічні норми, а також види сільськогосподарської продукції, до яких в більшості країн застосовуються санітарні та фітосанітарні норми.

Стандарти також відіграють важливу роль в міжнародній маркетинговій діяльності, оскільки надають споживачу чітку і зрозумілу інформацію про товар. Іноземний покупець, який знає той чи інший стандарт за яким вироблена продукція, отримує повну інформацію щодо характеристик, параметрів, умов виробництва і якості. Можна сказати, що стандарти допомагають зменшити вагання покупців стосовно специфіки і якості товарів, що експортуються або імпортуються.

Крім того, стандарти використовуються урядами країн для виконання своїх соціальних функцій. Урядові структури на національному і регіональному рівнях встановлюють тисячі регулюючих стандартів для захисту життя або здоров'я людини, тварин чи рослин, захисту

навколишнього середовища. Такі стандарти охоплюють одночасно характеристики продукції, матеріалів і технологій, що використовуються для її виробництва.

Отже, у той час, як стандарти – є добровільними (“необов’язковими”), то технічні регламенти, по природі, - є примусовими (“обов’язковими”). Широке і добровільне використання стандартів підприємствами пояснюється їх прагненням до досягнення певного рівня технологічної однорідності продукції, що, безумовно, сприяє розвитку спеціалізації і кооперації, а також міжнародної торгівлі. Напротивагу, технічні регламенти зазвичай є інструментами запобігання доступу зарубіжних товарів на внутрішній ринок країни.

Стандарти і технічні регламенти мають різний вплив на розвиток міжнародної торгівлі. Але крім цього, продукція що експортується, повинна відповідати національному технічному регламенту, наприклад, по безпеці використання споживачами в межах окремих температурних показників. З торговельної точки зору, розходження в електричних системах, що виник de-facto бар’єр для торгівлі, є викликом системі стандартизації, у той час як розходження в технічних регламентах можуть призвести до de-jure бар’єра для доступу на зарубіжний ринок. На практиці, розбіжність між добровільними і обов’язковими стандартами часто зникає: загалом стандарти сприяють розвитку міжнародної торгівлі, дозволяючи іноземним покупцям оцінити специфікацію і якість товару, однак вони одночасно можуть являти собою бар’єри для торгівлі у випадку їх міжнародних розбіжностей. Покупці, як правило, відмовляються купувати імпортні товари, що відповідають стандартам країни-виробника, але відрізняються від прийнятих в їх країні. Виробники, таким чином, повинні пристосувати свій виробничий процес до особливостей і вимог стандартів інших країн. Це, в свою чергу, викликає зростання витрат на пристосування і протистоїть отриманню підприємством вигоди від економії на масштабах виробництва.

За таких умов часто трапляються випадки, коли влада імпортуючої країни застосовує дискримінаційні дії шляхом більш жорсткої інспекції імпортованої продукції щодо її відповідності національним стандартам, ніж продукції, що виробляється вітчизняними товаровиробниками. Єдиною можливістю вирішення цієї проблеми є гармонізація стандартів на міжнародному рівні та розробка рекомендацій з визначення відповідності стандартам. Робота за цими двома напрямами щодо промисловості і технології виробництва ведеться проводиться Міжнародною організацією з стандартизації.

Кількість технічних регламентів, які встановлюють обов'язкові вимоги в більшості країн щорічно зростає. Існуюча тенденція є реакцією влади на зростання вимог населення до відповідності імпортної продукції мінімальним стандартам якості та безпеки. Аналогічні міркування зазвичай спонукають компетентні органи влади встановлювати і застосовувати більш жорсткі санітарні і фітосанітарні норми.

Позитивний вплив стандартів на умови міжнародної торгівлі значною мірою залежить від того, наскільки виробник освідомлен щодо відповідності характеристик свого товару зарубіжним стандартам. Для перевірки наявності такої відповідності встановлені спеціальні процедури.

Угода про технічні бар'єри в торгівлі визначає процедуру оцінки відповідності як будь-яку процедуру, яка "прямо чи непрямо використовується для визначення того, чи виконуються відповідні вимоги щодо технічних регламентів чи стандартів". В міжнародній практиці існує два методи, за допомогою яких визначається відповідність імпортного товару національним технічним регламентам та стандартам: надання продукції уповноваженим компетентним установам або лабораторіям для проведення аналізу відповідності безпеці здоров'ю людини або тварини та навколишньому середовищу; надання зразків продукції, матеріалів або компонентів, що використовуються при її виробництві третій незалежній стороні для проведення сертифікації відповідності стандартам.

Оцінка відповідності стандартам за допомогою третьої сторони набуває трьох форм: тестування продукції; сертифікація продукції; оцінка систем управління якістю виробництва.

Перша форма оцінки відповідності – це тестування продукції, яке зазвичай проводиться незалежними лабораторіями. Міжнародна Організація з Стандартизації (ISO) визначає поняття “тест” в контексті оцінки відповідності, як технічну операцію, яка складається з визначення відповідності національним стандартам однієї або більше характеристик продукції, процесу або послуг згідно до встановленої процедури. Матеріали, частини і готова продукція можуть бути перевірені за своїми фізичними параметрами, такими як потужність, довговічність, фізичні розміри, акустичні властивості, хімічний склад, присутність токсичних домішок і багато інших.

Другою формою оцінки відповідності продукції стандартам третьою стороною є сертифікація. Міжнародна організація з стандартизації визначає сертифікацію, як процедуру, за якою третя сторона письмово надає підтвердження, що продукція, процес виробництва, або послуга відповідає специфічним вимогам.

Сертифікація відрізняється від тестування наступними двома особливостями: по-перше, сертифікація завжди порівнює продукцію (процес виробництва, або послуги) з одним (або більше) специфічним стандартом, добровільно чи обов’язково, а тестування не обов’язково посилається на конкретний стандарт; по-друге, по проходженні етапу сертифікації, відповідність продукції стандарту/стандартам документально підтверджується сертифікатом, який діє певний термін часу, а тестування визначає відповідність тільки окремої партії конкретним характеристикам.

Більшість сертифікаційних організацій є приватними, комерційними лабораторіями. В додаток до надання послуг з тестування, багато з цих лабораторій надають послугу з сертифікації продукції щодо відповідності її окремому стандарту і надають виробнику можливість використання марки

сертифікуючого органу на продукції або упаковці. Однак, марка залишається власністю сертифікуючого органу, що визначено в національному та міжнародному законодавстві з питань інтелектуальної власності.

Формою підтвердження відповідності є також оцінка третьою стороною систем управління якістю виробництва. Якщо метою тестування і сертифікації є оцінка якості продукції, то оцінка системи контролю якості третьою стороною має на меті завірити покупця, що оцінювана виробнича система здатна створювати товари, що відповідають стандартам якості з найменшими відхиленнями, або без них.

Найбільш відомою системою підтвердження якості є ISO9000, розроблена Міжнародною організацією з стандартизації. Ця система робить наголос на тому, що підтримка якості продукції є дієвою лише тоді, коли керівництвом створена відповідна система управління якістю виробництва.

Реєстрація або сертифікація підприємств згідно ISO9000 відбувається після проведення оцінки відповідності незалежною організацією. Подальша періодична перевірка підприємства проводиться для того, щоб гарантувати, що компанія продовжує працювати у відповідності з системою.

Постачальники (експортери) та їх клієнти (імпортери) повинні бути вневнені, що процеси, методи і системи, що використовуються лабораторіями і сертифікаційними органами, в свою чергу, відповідають сучасним вимогам. Визначення компетентності вищезазначених органів з оцінки відповідності називається акредитацією. Акредитаційними структурами найчастіше є недержавні професійні асоціації підприємств галузі. В ряді країн, однак, право на проведення акредитації законодавчо надано національним органам стандартизації або окремим органам, що співпрацюють з ними.

Угода про технічні бар’єри у торгівлі (Стаття 5), що Члени СОТ повинні забезпечити, щоб у випадках, коли вимагається позитивне підтвердження відповідності технічним регламентах і стандартам, їхні центральні урядові

органи застосовували до товарів, що походять з територій інших країн, наступні положення:

1. процедури оцінки відповідності повинні розроблятися, прийматися і застосовуватися на основі національного режиму і режиму найбільшого сприяння;
2. процедури оцінки відповідності не повинні розроблятися, прийматися або застосовуватися з метою створення невиправданих перепон для міжнародної торгівлі.

А при застосуванні цих положень на практиці Члени СОТ повинні забезпечити, щоб:

1. процедури оцінки відповідності проводилися і завершувалися якомога швидше і на основі національного режиму;
2. стандартний термін проведення кожної процедури оцінки відповідності публікувався абр повідомлявся заявнику на його вимогу, з щонайшвидшим поданням повної інформації щодо проходження процедури;
3. вимоги щодо надання мінімального обсягу необхідної для оцінки відповідності інформації та встановлення оплати;
4. конфіденційність інформації про імпортовані товари, що виникає або надається у зв’язку з такими процедурами оцінки, дотримувалася таким же чином як і у випадку вітчизняних товарів;
5. будь-яка платня, яка стягується за оцінку відповідності імпортованих товарів повинна бути еквівалентною платні, що стягується відносно товарів вітчизняного походження і товарів вироблених на території інших Членів СОТ;
6. вибір виробничих потужностей для проведення процедур оцінки відповідності та відбір зразків товару не створювали невиправданих незручностей для сторін;
7. при зміні технічних характеристик товару, визнані в наслідок провадження процедури оцінки відповідності, послідуюча процедура

оцінки відповідності повинна забезпечити впевненість, що товар, надалі відповідає належним технічним регламентам і стандартам;

8. існувала процедура перегляду скарг щодо виконання процедури оцінки відповідності та для внесення коректив у випадках, коли скарга є обгрунтованою.

У випадку, коли процедура оцінки відповідності не розроблена міжнародними органами стандартизації або її зміст не збігається зі змістом процедури оцінки відповідності, яка розроблена міжнародним органом стандартизації, Члени СОТ повинні:

1. опублікувати в пресі повідомлення про намір застосування певної процедури оцінки відповідності для ознайомлення інших членів СОТ;
2. повідомити інших Членів про товари, які мають бути охоплені запропонованою оцінкою та завдання яке має бути виконане при використанні цієї оцінки;
3. надати за вимогою іншим Членам СОТ докладний опис запропонованої процедури з зазначенням відмінностей від інструкцій та рекомендацій, що видаються міжнародними органами стандартизації;
4. надати іншим Членам СОТ розумний термін часу для висловлення зауважень у письмовій формі, обговорити та взяти до уваги такі письмові зауваження.

Прикладом застосування міжнародних стандартів в якості національних може слугувати Австралійська національна організація з стандартизації (The Standarts Australia - TSA), яка проводить таку політику вже понад 20 років. TSA розрізняє дві категорії міжнародних стандартів: власне міжнародні стандарти (ISO, IEC, ITU) та міжнародні стандарти de-facto, тобто будь-які національні або регіональні стандарти, що широко використовуються в міжнародній торгівлі. TSA, зокрема, вважає, що стандарти міжнародних організацій нерідко є результатом компромісів, неприйнятих з точки зору передових країн, які орієнтуються на кращі світові досягнення.

Політика TSA полягає в безпосередньому застосуванні міжнародних стандартів, а в їх прийнятті в якості національних документів з стандартизації. Такий підхід називається “прямим прийняттям тексту стандарту” (Direct Text Adoption - DTA). DTA гарантує користувачам стандартів, що TSA проаналізувала відповідний міжнародний стандарт і дійшла висновку, що він буду сприяти економічній ефективності і безпеці, а також застосовується торговельними партнерами Австралії та не закріплює застарілі технології, технічні рішення і процеси та, крім того, містить необхідні з точки зору національних інтересів доповнення. Також DTA дає можливість потенційним користувачам одержувати національні стандарти за цінами нижчими, ніж ціни на міжнародні стандарти, а це сприяє більш широкому використанню стандартів в інтересах розвитку австралійської економіки, а також залученню більшої кількості користувачів стандартами до співробітництва з TSA.

В тих випадках, коли в світовій торгівлі для одного і того ж об’єкту (виробу, технології або процесу) широко використовується декілько відомих регіональних або національних стандартів, TSA розробляє національний стандарт з посиланнями на міжнародні стандарти de-facto. Добровільні стандарти можуть створювати проблеми в міжнародній торгівлі, якщо вони відрізняються між країнами. З цієї причини Угодою передбачено “Кодекс доброчинної практики з розробки, прийняття та застосування стандартів”, який є відкритим для прийняття його “будь-яким органом стандартизації на території Члена СОТ незалежно від того, чи це центральний урядовий орган, місцевий урядовий орган чи неурядовий орган; будь-яким урядовим регіональним органом стандартизації, один або більше членів якого є членами СОТ; а також будь-яким неурядовим регіональним органом стандартизації, один або більше членів якого розташовані на території Члена СОТ”.

Кодекс вимагає від зазначених вище органів стандартизації:

1. надавати товарам, що походять із території будь-якого іншого Члена СОТ, режим не менш сприятливий, ніж той, що надається аналогічним товарам вітчизняного походження та аналогічним товарам, що походять із будь-якої іншої країни;
2. забезпечити, щоб стандарти не розроблялися, не приймалися і не застосовувалися у спосіб, метою або наслідком якого є створення невиправданих перепон для міжнародної торгівлі;
3. використовувати стандарти або відповідні їх частини як основу стандартів, які він розробляє, окрім випадків, коли використання таких міжнародних стандартів або відповідних їх частин було б неефективним або неналежним;
4. належним чином брати найповнішу участь у розробці відповідними міжнародними органами стандартизації міжнародних стандартів у тій галузі, у якій вже прийняв або має намір прийняти стандарти;
5. докладати максимум зусиль, щоб уникнути дублювання чи перетинання своєї роботи з роботою інших органів стандартизації на території своєї країни або з роботою відповідних міжнародних чи регіональних органів стандартизації;
6. визначати стандарти, грунтуючись насамперед на експлуатаційних якостях товару, а не на його конструктивних чи описових характеристиках;
7. публікувати робочу програму, у якій містяться його назва і адреса, стандарти, які він у даний момент розробляє, а також стандарти, які він прийняв за попередній період.

Міжнародні правила, обумовлені Угодою про технічні бар’єри в торгівлі, застосовуються однаково для промислової і сільськогосподарської продукції. Імпортована сільськогосподарська продукція повинна, в окремих випадках, погоджуватись не тільки з технічними положеннями, а і з санітарними та фітосанітарними заходами імпортуючої країни.

Для забезпечення належного рівня захисту від ризиків для життя чи здоров'я людини, тварин і рослин, а разом з тим запобігання створенню невиправданих, дискримінаційних обмежень міжнародної торгівлі у ході Уругвайського раунду багатосторонніх торговельних переговорів була прийнята Угода про застосування санітарних та фітосанітарних заходів.

Впровадження санітарних та фітосанітарних заходів державами дозволяється для захисту:

1. життя людин або тварин від ризику неякісної продовольчої продукції рослинного походження, що зростає на основі добавок, токсинів, або шкідливих речовин;
2. здоров'я людей від тваринних або рослинних захворювань;
3. тварин і рослин від паразитів і захворювань.

Угодою визначено, що санітарним або фітосанітарним заходом є "будь-який захід, що проводиться:

1. для захисту життя або здоров'я тварин чи рослин на території Члена СОТ від ризиків, що виникають у результаті проникнення, укорінення чи поширення шкідників, хвороб, організмів, які є носіями хвороб, а також хвороботворних організмів;
2. для захисту життя або здоров'я тварин чи рослин на території Члена СОТ від ризиків, що виникають від добавок, забруднюючих речовин, токсинів або хвороботворних організмів, які містяться у продуктах харчування, напоях чи кормах;
3. для захисту життя та здоров'я людини на території Члена СОТ від ризиків, що виникають у результаті хвороб, які переносяться тваринами, рослинами або продукцією, що виробляється з них, або в результаті проникнення, укорінення чи поширення шкідників;
4. для уникнення чи обмеження іншої шкоди на території Члена СОТ, що завдається в результаті проникнення, укорінення і поширення шкідників".

Основна розбіжність між технічними положеннями і санітарними/ фітосанітарними нормами полягає в меті, заради якої вони застосовуються. Щодо санітарних /фітосанітарних норм, то мета тут обмежена і специфічна – захист життя і здоров'я людей, тварин, рослин, запобігання проникнення в країну захворювань тваринного або рослинного походження. Технічні ж положення, з іншої сторони, застосовуються в широкому колі політичних цілей, через забезпечення відповідності вимог безпеки здоров'я і норм безпеки щодо продукції, пакування та маркування. Турбуючись про якість і безпеку імпортованої продукції, уряди непомітно створюють технічні бар'єри для обмеження доступу іноземних виробників на внутрішній ринок країни. Як і Угода про Технічні бар'єри в торгівлі, Угода про застосування санітарних та фітосанітарних заходів вимагає від країн:

1. основувати свої санітарні/фітосанітарні заходи на міжнародних стандартах, рекомендаціях, що розроблені уповноваженими міжнародними організаціями;
2. брати активну участь в діяльності вищезгаданих міжнародних організацій з метою проведення гармонізації санітарних і фітосанітарних заходів на міжнародній основні;
3. надавати можливість зацікавленим сторонам в інших країнах надавати пропозиції щодо довершеності проекту стандартів, коли вони не основані на міжнародних стандартах, або коли вони відхиляються від таких стандартів, або ж коли вони не є міжнародними;
4. приймати санітарні /фітосанітарні заходи країн-експортерів як еквівалентні, в випадку досяжності ними того ж рівня, що і санітарний і фітосанітарний захист в своїй країні.

Правила Угоди про застосування санітарних та фітосанітарних заходів (СФЗ) відрізняється від Угоди про Технічні бар'єри торгівлі в чотирьох аспектах: Перший пов'язаний з важливістю наукового підтвердження в формуванні положень. В випадку санітарних та фітосанітарних заходів, необхідність основувати їх на науковому підгрунті є очевидною. Згідно

Угоди заходи повинні бути “основані на наукових принципах” і не повинні запроваджуватись без вагомого наукового підтвердження. Угода про Технічні бар’єри в торгівлі, з іншого боку, визначає, що використання наукового підтвердження буде залежати від цілей, заради яких технічні положення прийняті. Загалом заходи з метою захисту здоров’я і безпеки людини повинні мати наукове обгрунтування, однак коли метою певного регламенту є захист проти недоброчинної діяльності, або він прийнятий з причини загрози національній безпеці, то наукове обгрунтування відходить на другий план. По-друге, Угода про Технічні бар’єри в торгівлі вимагає, щоб технічні регламенти використовувались у відповідності з принципами найбільшого сприяння імпорту та національного режиму. Санітарні і фітосанітарні норми, націлені на запобігання проникненню захворювань тваринного, рослинного походження на територію країни, можуть бути більш або менш вибагливими залежно від рівня (поширеності) окремої хвороби на території країни або регіону. Таким чином, Угода СПЗ вимагає від країни переконатись, що їх санітарні і фітосанітарні заходи пристосовані до санітарних і фітосанітарних характеристик регіону – будь-то країна, частина країни, всі або декілька країн – з яких продукція походить і в які продукція постачається. Однак необхідно підкреслити, що гнучкість у відхиленні від принципу найбільшого сприяння дозволяється тільки для санітарних/ фітосанітарних заходів, які націлені на запобігання проникнення хвороб рослинного або тваринного характеру в країну. По-третє, Угоди відрізняються у відношенні умов, за якими для країни стає можливим відхилення від міжнародних стандартів. Багато з цих розбіжностей виникає з причин цілей для яких технічні регламенти і санітарні/ фітосанітарні заходи приймаються. Угода (ТВТ), наприклад, визначає умови за якими країни можуть відхилятись від міжнародних стандартів: там, де міжнародні стандарти існують, країна може прийняти національний стандарт, який відрізняється або є вищим ніж міжнародний стандарт, якщо це вважається за необхідне, для кліматичних, географічних факторів, або технологічних

проблем. Угода СПЗ, з іншого боку, надає країні необмежене право запровадження санітарних /фітосанітарних заходів, що призводить до вищого рівня захисту ніж це було б досягнуто за рахунок заходів, основаних на відповідних міжнародних стандартах, рекомендаціях якщо на це є відповідне обгрунтування і країна на основі оцінки ризику визначає, що вищий рівень санітарного /фітосанітарного захисту буде необхідним. По-четверте, Угода про СФЗ дозволяє країнам приймати санітарні /фітосанітарні заходи, коли існує неминучий ризик розповсюдження хвороби, хоча наукове обгрунтування є недостатнім.

Спільними рисами цих Угод є, по-перше, те, що технічні регламенти, санітарні і фітосанітарні заходи, стандарти і системи оцінки відповідності розробляються не тільки центральними органами, а й на місцевому рівні. В країнах з федеральним устроєм велика кількість заходів проголошується місцевими урядами. В багатьох країнах, добровільні стандарти розробляються і приймаються професійними організаціями або автономними національними органами з стандартизації. По-друге, Угоди ТБТ та СПЗ накладають зобов'язання на країни-члени вимагати від підконтрольних органів повного виконання умов цих Угод. Однак, якщо центральний уряд не наділений Конституцією повноваженнями накладати зобов'язання на місцеву владу або автономні органи з стандартизації, Угоди звертаються до центральної влади з вимогою вжити відповідні заходи щодо створення умов для повного виконання місцевою владою положень цих Угод СОТ. По-третє, Угоди містять положення про існування спеціального і диференційованого режиму до країн, що розвиваються. Згідно з цими положеннями, країни, що розвиваються мали можливість відкладати виконання Угоди СПЗ, за винятком положень про прозорість, строком до 2 років з моменту приєднання до Угоди. Перехідний період для прийняття умов Угоди найменш розвиненими країнами складав 5 років і сплинув 1 січня 2001 року. Обидві Угоди проголошують, що з метою досягнення погодження з положеннями, відповідні комітети можуть, за вимогою країн що розвиваються або найменш

розвинутих країн, подовжити цей термін. Жодна з країн, однак, не вимагала такого виключення. Крім того, Угоди також містять положення, які закликають Секретаріат Членів СОТ надавати технічну допомогу країнам, що розвиваються і найменш розвинутим країнам в розвитку правової і інституціональної структури, яка необхідна для застосування положень Угоди про технічні бар'єри у торгівлі та Угоди про застосування санітарних і фітосанітарних заходів.

Тема 5. Бар'єри входження на ринки товарів і послуг

1. Регуляторне середовище функціонування суб'єктів господарювання.
2. Складові регуляторного середовища.
3. Бар'єри входження на ринок та виходу з нього.
4. Адміністративно-правові бар'єри.
5. Економічні бар'єри. Банківські бар'єри.
6. Вихідні бар'єри.

Серед вагомих чинників, що впливають на розвиток бізнесу в Україні, слід виокремити макроекономічної стабільність, наявність ринк інфраструктури та кваліфікованого персоналу, стан розвитку фінансових ринків тощо. Зростання економіки за останні роки позитивно впливає на розвиток підприємств загалом та на зростання ролі приватного сектора зокрема. Окремо слід указати на роль держави. Уповноважені державою органи влади визначають умови входження на ринок, затверджують правила гри на ньому та здійснюють контроль за їх дотриманням. Сукупність усіх цих умов та правил формує регуляторне середовище. Складовими регуляторного середовища є процедури реєстрації підприємств, ліцензування, сертифікації та стандартизації продукції, отримання дозволів і погоджень, проходження митних процедур, порядок проведення перевірок господарської діяльності тощо. Відповідно формуються певні бар'єри входження на ринок та виходу з

нього. Основні бар'єри, що існують в Україні можна поділити на: 1. адміністративно-правові: - надмірна кількість контролюючих організацій і об'єктів нагляду; 1. Недосконаліть законодавчої бази. 2. Відсутність доступу до інформації про вимоги, що ставляться з боку контролюючих органів до підприємців. 3. Відсутність завчасної інформації про час та терміни перевірок. 4. Високий ступінь бюрократизації роботи. 5. Необґрунтованість вимог. 6. Відсутність відповідей на запити підприємців. 6. Складність одержання інформації про повноваження контролюючих організацій; 7. Відсутність ефективної системи контролю над діяльністю державних службовців з боку держави і громадськості та інші. 2. Недосконаліть системи оподаткування та реєстрації нових під-в: надмірність сукупної маси податкових платежів (прибутковий податок, ПДВ, податок на прибуток під-в і організацій, інші податки і збори, передбачені чинним законодавством); велика кількість баз для оподатковування (доход, виторг, торговельна націнка, прибуток, фонд заробітної плати і т.д.); велика трудомісткість податкового обліку; наявність авансових платежів по ряду податків; жорсткість податкового тягаря з боку місцевих органів влади; часті зміни регуляторних актів, нерегульовані перевірки, недосконаліть митної системи, відсутність прозорості та простоти процесу сертифікації, проблемність одержання різнопланових дозволів, складність процесів ліцензування та реєстрації нових під-в. В суч умовах спостерігається значний інтерес європейського співтовариства до українського фінансового ринку, що викликаний високою вартість тут фін ресурсів та можливістю одержувати надприбутки. Особливо це спостерігається у банківській д-ті. Відповідно виділяють ряд специфічних банківських бар'єрів: - правові обмеження банківської діяльності (встановлення мінімального розміру статут капіталу, необхідність ліцензування банківської діяльності операцій з іноземними валютами і цінними паперами); обмеженість доступу до джерел кредитних ресурсів; диференціація банківського продукту (індивідуалізація банківських послуг, надання їм характеристик, що відрізняють їх від аналогічних послуг

інших банків, що призводить до формування стійких купівельних переваг і ускладнює вхід на ринок новим, нікому невідомим кредитним інститутам); високі витрати по переорієнтації споживачів. Вихідні бар'єри в банківській справі не мають такого значення, як в промисловості, так як проникнення кредитних інститутів на нові ринки звичайно не пов'язані з їх виходом зі старих ринків, а здійснюються в рамках диверсифікації банківського асортименту.

Тема 6. Сутність та складові економічної безпеки країни

1. Сутність економічної безпеки країни.
2. Характерні особливості економічної безпеки.
3. Елементи економічної безпеки країни: економічна незалежність, стійкість і стабільність національної економіки, національні економічні інтереси.
4. Енергетична безпека країни.
5. Інвестиційна складова економічної безпеки країни .
6. Науково-технічна безпека.
7. Безпека страхового та фондового ринків.
8. Валютна безпека.
9. Зовнішньоекономічна безпека.
10. Інформаційна безпека.

Економічна безпека — це такий стан національної економіки, за якого забезпечуються захист національних інтересів, стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатність до розвитку та захищеність життєво важливих інтересів людей, суспільства, держави. Під життєво важливими інтересами в даному контексті розуміють сукупність потреб, які забезпечують існування і прогресивний розвиток особистості, суспільства, держави. Економічна безпека є однією зі складових національної безпеки, яка охоплює також оборонну, екологічну безпеку тощо. Основними завданнями економічної безпеки є: забезпечення пропорційного та безперервного економічного зростання, приборкання інфляції та безробіття, формування ефективної структури економіки та розвинутого ринку цінних паперів, скорочення дефіциту бюджету та державного боргу, забезпечення соціального захисту та підвищення якості життя населення, підтримка стійкості національної валюти тощо. Ці завдання визначають стратегію економічної безпеки як формування та обґрунтування стратегічних пріоритетів, національних інтересів, засобів і механізмів вирішення проблем. У макроекономічному

аналізі економічної безпеки вирізняють такі складові: економічну незалежність; стійкість і стабільність національної економіки; здатність до саморозвитку й прогресу. Економічна незалежність означає насамперед можливість здійснення державного контролю над використанням національних ресурсів, спроможність забезпечити національні конкурентні переваги для рівноправної участі у міжнародній торгівлі. Стійкість і стабільність національної економіки передбачає міцність і надійність усіх елементів економічної системи, захист усіх форм власності, стримування дестабілізуючих чинників. Здатність до саморозвитку і прогресу означає спроможність самостійно реалізовувати і захищати національні інтереси, створювати сприятливий інвестиційно-інноваційний клімат, розвивати інтелектуальний потенціал. Економіка, яка постійно розвивається, здатна протистояти внутрішнім та зовнішнім загрозам. Надійність та ефективність економічних пропорцій, вертикальних та горизонтальних зв’язків дозволяє пом’якшити наслідки дестабілізуючих процесів.

Предметом державної діяльності у сфері економічної безпеки є:

• моніторинг факторів, що підривають стійкість соціально-економічної системи держави у короткостроковій та довгостроковій перспективі, тобто виявлення і прогнозування загроз.

• розроблення конкретних заходів, реалізація економічної політики та інституціональних перетворень, що усувають або пом'якшують шкідливий вплив виявлених факторів і загроз у рамках єдиної програми економічних реформ країни.

Зростає роль і значення правоохоронного забезпечення економічної безпеки. За умов масштабної криміналізації економіки, коли на її стан впливають організована злочинність і корупція, що опанували різноманітними механізмами впливу на прийняття багатьох державних рішень, можливості зміни економічної політики і практики, розроблення стратегії економічної безпеки значною мірою залежать від здатності

держави, її правоохоронної системи докорінно змінити кримінальну ситуацію в економіці.

Необхідним елементом державної діяльності є державно-правовий захист економіки — обґрунтована на пізнанні законів суспільного розвитку структурно-інтегрована система заходів, які вживаються компетентними державними органами для охорони інтересів суб'єктів економічної діяльності й забезпечення розвитку ринкової економіки.

Об'єктом державно-правового захисту виступають відносини суб'єктів економічної діяльності, що виникають у процесі реалізації ними своїх законних прав, з урахуванням покладених на них обов'язків — законними шляхами сприяти послідовному розвитку соціальної та інших галузей життєдіяльності громадян України під час інтеграції країни у світову економічну систему.

Аналіз напрямів державно-правового захисту економічної діяльності доводить їхню багатоаспектність, залежно від функцій суб'єктів. При цьому ефективність діяльності зазначених суб'єктів багато в чому залежить від знання ними об'єкта докладання своїх зусиль. Саме тому для підрозділів правоохоронних органів, основним напрямом діяльності яких є боротьба з економічною злочинністю, актуальним є аналіз оперативно-розшукової характеристики злочинів, що скоюються у сфері економіки.

Розгляд сутності державно-правового захисту економічної діяльності буде однобічним без аналізу її діяльної сторони, тобто забезпечення виконання правових розпоряджень. Незважаючи на удаваний стихійний характер ринку, ефективність економічної діяльності безпосередньо пов'язана із законністю і дисципліною при її здійсненні. Дотримання законності у сфері економіки слід розуміти як однакове розуміння і точне виконання положень законів усіма суб'єктами економічної діяльності. Необхідно також керуватися тим, що далеко не всі сторони економічного життя регулюються законами, і найчастіше суб'єкти економічної діяльності, вступаючи у відносини між собою, визначають їхній порядок за взаємною згодою або в однобічному

порядку. Крім розуміння і виконання положень законів, до змісту законності, вважаємо, має входити і можливість (здатність) реалізації суб'єктами своїх законних прав.

До головних умов невиконання положень законів належать:

• відсутність механізму реалізації положень закону;

• суперечність закону традиційним усталеним нормам життя;

• відсутність контролю з боку владних структур;

• існування відомчої практики інструктивного тлумачення положень закону, за якого найчастіше приховується або перекручується головна суть;

• навмисне (або через незнання) невиконання законів тощо.

Перший етап забезпечення законності в економічній сфері діяльності пов'язують зі своєчасним доведенням положень законів до суб'єктів. Зазначимо, що розмаїття прийнятих законів і, власне кажучи, відсутність надійних інформаційних каналів доведення їх до виконавців, не акцентуючи уваги на необхідності коментування, нерідко призводить до того, що суб'єкти самі змушені шукати нормативні акти. Наголосимо, що обов'язок інформаційного забезпечення суб'єктів економічної діяльності покладено на органи виконавчої влади, оскільки саме вони відповідають за стан дотримання законності на місцях.

Рівень законності в економічній діяльності багато в чому залежить від правосвідомості суб'єктів, а це потребує необхідного обсягу юридичних знань, що дають змогу здійснювати усвідомлені юридичні дії у господарських та інших операціях.

Значення державно-правового захисту економічної діяльності у перехідний період полягає в об'єктивній необхідності більш глибокого втручання держави в економіку, ніж це потрібно у розвинутій економічній системі. Ця необхідність поступово зменшуватиметься у процесі розвитку економіки, формування правової держави і, відповідно, поліпшення соціальної сфери, зміні економіко-правового світогляду суб'єктів економічної діяльності.

У широкому розумінні економічна безпека — це такий стан країни, коли забезпечується захищеність її економічних інтересів. Тобто зміст економічної безпеки — це інтереси виробництва, бізнесу, торгівлі, фінансової та іншої господарської діяльності. Стосовно внутрішнього стану вихідним економічним інтересом нації є економічна стабільність, що проявляється у виробничому зростанні, підвищенні національного доходу, ефективній фінансовій системі тощо. Зовнішні інтереси щодо безпеки країни полягають у виключенні економічної експансії з боку інших держав і забезпеченні незалежності у міжнародних відносинах.

Система економічної безпеки забезпечує країні:

• можливість самостійно, без якого-небудь значущого зовнішнього впливу визначати і проводити внутрішню політику в економічній та інших сферах;

• здатність активно впливати на процеси у світі, що стосуються національних інтересів країни;

• соціальний міф і суспільну злагоду, запобігання масштабним внутрішнім конфліктам, здатним призвести до зміни демократичного політичного ладу.

Водночас проблема забезпечення економічної безпеки багатомірна і багатоаспектна. На особливу увагу заслуговують питання криміналізації життєво важливих сфер економіки. Результати кримінологічних досліджень свідчать про високий ступінь проникнення злочинності у сферу суспільно-економічних відносин. Економічна злочинність досягла такого рівня, що є реальною загрозою національній безпеці. Це один із наслідків утрати контролю над виконанням законів у країні. Тому особливої гостроти набувають проблеми організації правоохоронної діяльності у сфері забезпечення економічної безпеки. За умов системної кризи повинна бути вироблена адекватна сучасному стану розвитку суспільства державна правоохоронна політика, а також відповідні засоби і форми правоохоронної діяльності. Очевидно, що ці заходи мають бути складовими ланками загального ланцюга посилення регулятивної ролі держави.

В економічній системі країни виділяють такі найважливіші блоки проблем, що дозволяють розкрити зміст економічної безпеки:

• Проблеми, пов'язані зі збереженням і підтримкою народногосподарського комплексу країни. Народногосподарський комплекс країни розглядається як певна система, що складається з підсистем. Дисбаланс зв'язків між підсистемами може призвести до руйнування всієї системи. Тому особливо важливо вчасно виявляти загрози і знаходити оптимальні рішення щодо їхнього недопущення та запобігання ним.

• Проблеми, пов'язані з підтримкою функціонування економіки у надзвичайних ситуаціях: аварії на життєво важливих об'єктах, землетруси, паводки, буревії тощо. Ці явища здатні струсонути економіку всієї країни, створити загрозу економічної безпеки загалом. Економічні масштаби цих ситуацій вимірюються обсягами прямих і непрямих втрат ВВП та витратами держбюджету на їх подолання.

• Проблеми, пов'язані з перетворенням відносин власності. Відсутність чіткої правової бази породжує корупцію державного апарату, безліч економічних злочинів, криміналізацію економіки і суспільства, різке розшарування суспільства на багатих та бідних.

• Економічні проблеми взаємодії із зовнішнім світом. На сьогодні реальну загрозу Україні становлять не зовнішні фактори, а розвал економічної системи країни. За сучасних умов аналіз внутрішніх факторів і розроблення конкретних ефективних заходів щодо запобігання внутрішнім загрозам найбільш актуальні та значущі.

Сутність економічної безпеки полягає у забезпеченні економічного розвитку України з метою задоволення соціальних і економічних потреб громадян при оптимальних витратах праці і природоохоронному використанні сировинних ресурсів та навколишнього середовища.

Економічна безпека — це система забезпечення стійкості національної економіки, що зберігає свою цілісність і здатність до саморозвитку, незважаючи на несприятливі зовнішні і внутрішні загрози.

Для більш глибокого розуміння сутності економічної безпеки важливо усвідомити її зв'язок з поняттями "розвиток" та "стійкість".

Розвиток — один з компонентів економічної безпеки. Якщо економіка не розвивається, різко скорочується можливість виживання, можливість опору і пристосованості до внутрішніх і зовнішніх загроз. Розвиток економічної системи зазвичай пов'язується з економічним зростанням, а його темпи розглядаються як характеристики цього зростання. При спаді показників говорять не стільки про негативне економічне зростання, скільки про деградацію економічної системи.

Економічна безпека підтримується як чисто економічними методами, так і засобами неекономічного характеру: політичними, військовими та іншими, включаючи захист державних таємниць. Крім того, економічне оцінювання наслідків загроз безпеки у будь-яких сферах, як правило, забезпечує універсальний підхід, даючи можливість кількісно оцінити збитки, і на цій основі визначити систему пріоритетів.

Енергетична безпека є однією з базових складових системи національної безпеки держави. Значна інтеграція енергетики в основні галузі економіки та соціальну сферу визначає її особливу роль у гарантуванні безпеки розвитку сучасного суспільства.

У широкому розумінні енергетична безпека визначається спроможністю забезпечувати свої поточні і перспективні потреби в енергетичних ресурсах з урахуванням можливостей виникнення особливих режимів функціонування економіки у надзвичайних ситуаціях, захисту економічних інтересів від системи загроз.

Визначальним фактором підтримки належного рівня енергетичної безпеки є сталий розвиток власного паливно-енергетичного комплексу (ПЕК), який складається із підприємств, які спеціалізуються на видобутку, збагаченні, переробці і споживанні твердого, рідкого та газоподібного палива, виробництві, передаванні та використанні електроенергії і тепла.

У паливно-енергетичному комплексі виділяються дві великі групи галузей — паливна і електроенергетика. До паливної промисловості належать нафтодобувна, нафтопереробна, газова, вугільна, торф'яна, сланцева, урановидобувна і збагачувальна; до електроенергетики — теплові, гідро-, атомні електростанції і нетрадиційні види (сонячна, вітрова, геотермальна та інші).

В економіці України паливно-енергетичний комплекс відіграє надзвичайно важливу роль. Його місце та значення у промисловості відображає вартість продукції, яка становить п'яту частину від загальної вартості виробленої в державі промислової продукції.

Базовими показниками енергетичної безпеки є такі індикатори: рівень забезпеченості у паливно-енергетичних ресурсах, частка потреби у паливно-енергетичних ресурсах, що забезпечується за рахунок імпорту з однієї країни, наявність стратегічних запасів енергетичних ресурсів тощо

Однією з найважливіших складових економічної безпеки держави є фінансова безпека. Без забезпечення стійкої фінансової безпеки практично неможливо вирішити жодне із завдань, що стоять перед сучасною Україною.

Проте для формування дієвої моделі забезпечення фінансової безпеки передусім необхідно з'ясувати, що ми вкладаємо в це поняття, які чинники впливають на її дотримання, як окремі елементи цієї категорії можуть бути скоординовані у своєму розвитку. Наявність великої кількості аспектів фінансової безпеки держави, складність вибору оптимального варіанту її гарантування об'єктивно викликають потребу застосування комплексного підходу до аналізу цієї сфери життєдіяльності України.

Зростання значущості формування системи фінансової безпеки держави зумовлене такими об'єктивними та суб'єктивними чинниками:

• глобалізацією фінансових процесів, що посилюються у світовому співтоваристві. У світі сформувалися грандіозні потоки "світових грошей", що не контролюються національними урядами, головним їхнім джерелом є торгівля грошима;

• розладом системи державних фінансів та фінансів підприємств, який проявляється у хронічному невиконанні бюджетів усіх рівнів;

• ембріональним рівнем розвитку фондового ринку;

• відтоку національного капіталу за кордон;

• наявністю систем відмивання "брудних грошей";

• втратою довіри населення до фінансових інститутів тощо.

Фінансові можливості будь-якої держави визначаються обсягом фінансових ресурсів. Узагальнену оцінку фінансового стану суспільства дає зведений баланс фінансових ресурсів, в якому відображається обсяг утворюваних фінансових ресурсів та їх використання в усіх секторах вітчизняної економіки.

Основними джерелами фінансових ресурсів України є:

• прибуток, що залишається в розпорядженні підприємств;

• доходи бюджетів усіх рівнів;

• амортизаційні відрахування;

• ресурси цільових фондів (без коштів, що зараховуються до Державного бюджету).

Однак перераховані джерела поки що не забезпечують у повному обсязі фінансування навіть мінімально необхідних випадків.

Ось чому Україна постійно залучає довгострокові кредитні ресурси міжнародних фінансових організацій, іноземних приватних банків, кошти іноземних інвесторів, кредити банків України та частково фінанси населення.

Сучасний негативний фінансовий стан нашої держави можна пояснити багатьма чинниками, серед яких:

• понад 50 % національної економіки функціонує в "тіні";

• загрозливих розмірів набула кількість збиткових підприємств усіх форм власності;

• наявність у дохідній частині бюджету значної частки неподаткових тимчасових надходжень від приватизації, продажу зброї, штрафів, продажу товарних запасів тощо;

• наявність неефективної податкової політики;

• недостовірність даних статистики;

• нестабільність законодавства та наявність суттєвих протиріч між окремими законодавчими актами;

• організаційно-методичні, кадрові та технічні проблеми системи фінансового контролю на всіх рівнях.

Поняття фінансової безпеки достатньо широке, як і тлумачення фінансів — системи економічних відносин між людьми у процесі створення та використання централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів. Цілком логічно, що фінансова безпека є складною багаторівневою системою, а тому потребує комплексного вивчення.

Державна стратегія фінансової безпеки зобов'язана чітко визначити об'єкти, сили, засоби і способи забезпечення безпеки всіх суб'єктів фінансових відносин.

Фінансова безпека — це:

• ступінь захищеності фінансових інтересів на всіх рівнях фінансових відносин;

• рівень забезпеченості громадянина, домашнього господарства, підприємництва, установи, галузі, ринку, регіону, держави, міждержавних союзів, світового співтовариства фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їх потреб і виконання наявних функцій;

• стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, інвестиційної, митної та фондової систем, здатний забезпечити фінансову стійкість та ефективне функціонування національної економічної системи в режимі її зростання;

• якість фінансових інструментів та послуг, що запобігає негативному впливу можливих прорахунків і прямих зловживань.

Виходячи зі змісту обґрунтованого визначення будуть формуватися усі елементи повноцінної та ефективної системи фінансової безпеки.

Стійкість фінансової системи держави характеризується:

• рівнем дефіциту бюджету;

• стійкістю банківської та парабанківської систем;

• стабільністю цін;

• розміром валютних резервів;

• рівнем розвитку вітчизняного фондового ринку;

• величиною дефіциту платіжного балансу;

• інвестиційним кліматом;

• ступенем захищеності інтересів вкладників;

• станом та розмірами зовнішньої та внутрішньої заборгованості;

• стійкість національної валюти тощо.

Фінансова безпека держави — найважливіша умова її здатності здійснювати самостійну фінансово-економічну політику у відповідності з національними інтересами.

Фінансова безпека держави полягає у здатності її органів:

• забезпечувати стабільність економічного розвитку держави;

• забезпечувати стабільність платіжної системи та основних фінансово-економічних параметрів;

• нейтралізувати вплив світових криз і навмисних дій світових факторів (держав, ТНК, субдержавних угруповань тощо), тіньових (олігархічних, кланово-корпоративних, мафіозних тощо) структур на національну економіку й соціально-політичну систему;

• запобігати великомасштабному витоку капіталу за кордон, "втечі капіталу" з реального сектора економіки;

• запобігати конфліктам між владою різних рівнів з приводу розподілу та використання ресурсів національної бюджетної системи;

• найбільш оптимально для економіки країни залучати й використовувати кошти іноземних запозичень;

• запобігати злочинам та адміністративним правопорушенням у фінансовій сфері (у тому числі легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом).

В Україні функціонує трирівнева система фінансування: бюджетне фінансування, банківські кредити та прямі інвестиції через механізми ринку капіталів. А тому особливої уваги потребує безпека усіх цих рівнів.

Тому фінансову безпеку держави поділяють на:

• бюджетну;

• валютну;

• інвестиційну;

• інфляційну;

• цінову;

• курсову та боргову.

Важливим інструментом державного регулювання соціально-економічних процесів є Державний бюджет України. Саме розбалансованість Державного бюджету є головним дестабілізаційним чинником кризи державних фінансів.

Найважливішими критеріями формування та виконання державного і місцевого бюджетів відповідно до вимог економічної безпеки повинні стати такі:

• відповідність бюджетної політики національним інтересам, а не інтересам політичної кон'юнктури;

• забезпечення суверенітету держави у здійсненні національної бюджетної політики;

• зміцнення держави на основі забезпечення фінансовими ресурсами можливостей реалізації її функцій у здійсненні внутрішньої та зовнішньої політики;

• реальність цілей бюджетної політики та створення умов для їхнього досягнення;

• забезпечення самостійності та незалежності Державного бюджету і стабільності його доходів як засобу забезпечення самостійності та незалежності центральної влади від регіонів;

• підтримка в бюджетній системі необхідного ступеня залежності регіонів від Державного бюджету;

• забезпечення цілісності та єдності бюджетної системи як фінансової основи і передумови цілісності та єдності Української держави;

• здатність бюджетної системи забезпечити єдність ринкового економічного простору, фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської та податкової систем;

• узгодженість у бюджетному процесі річних і стратегічних завдань державної політики економічного розвитку.

Украй негативно позначається на забезпеченні національної безпеки України хибна практика несвоєчасного прийняття Державно бюджету. Тому важливо законодавчо чітко регламентувати процедуру підготовки та прийняття Державного бюджету і передбачити відповідальність посадових осіб за зрив бюджетного процесу.

Для економічного зростання та успішного функціонування національної економіки необхідно створити зрозумілу, стабільну, ефективну податкову систему. Наявна податкова система є непомірним тягарем для товаровиробників, пригнічує виробництво, провокує несплату податків у бюджет держави і створює серйозну загрозу економічній безпеці України.

Податки є важливою складовою економічної та фінансової безпеки, оскільки забезпечують усі рівні економічної системи фінансовими ресурсами. Податковий компонент охоплює безпеку суспільства, держави, регіонів, підприємств, родини, окремої людини.

Інтереси суспільства, держави, особистості безпосередньо пов'язані з податковою системою. Невипадково податкова політика в сучасних умовах є важливим фактором здійснення ринкових реформ. Податковий потенціал країни визначається її економічним потенціалом. Це один зв'язок. Другий зв'язок полягає в тому, що податки прямим чином впливають на стан економіки, бюджетної системи, органів місцевого самоврядування.

Загальновизнаним є той факт, що ринкова економіка може ефективно функціонувати лише за умови існування досконалої грошової системи, яка полегшує економічний розвиток, а не перешкоджає йому.

Незаперечним є вплив характеру формування грошової маси як одного з найважливіших елементів фінансової системи на рівень фінансової безпеки будь-якої держави. Природно, що для економіки країни є ненормальним як її надмірність, так і недостатність.

Під поняттям інфляційного таргетування грошей розуміють режим монетарної політики, згідно з яким офіційно проголошуються кількісні цільові орієнтири (або допустимі межі коливання цільових орієнтирів) рівня інфляції на один чи більше горизонти прогнозування, а також офіційно визнається, що низький, незмінний рівень інфляції є першочерговою кінцевою метою монетарної політики. Як зазначає американський дослідник Л. Бол, для закритих економік режим таргетування інфляції є здебільшого керуванням відсотковими ставками з метою згладжування відхилень ВВП та інфляції від їх довгострокового тренду (правило Тейлора). М. Кінг, заступник голови Банку Англії, трактує цей режим як "дисциплінарну стратегію" (constrained discretion).

Існує тісний взаємозв'язок між обсягом грошової маси в обігу, темпами її зростання та рівнем інфляції. Так, уповільнення темпів зростання грошової маси в обігу сприяє зниженню темпів інфляції. Разом з тим стримування темпів інфляції та реальне підвищення обмінного курсу національної грошової одиниці забезпечує збільшення питомої ваги коштів у національній валюті порівняно з коштами в іноземній валюті.

У свою чергу, зниження темпів інфляції викликає збільшення реального рівня відсоткових ставок та зменшення інфляційних очікувань.

Побудова системи фінансової безпеки без визначення критеріальних вимог до неї неможлива. Досягнення критеріальних вимог до фінансової безпеки визначається системою конкретних індикаторів.

Індикатор (від лат. indico — вказую, визначаю) — елемент, що відображає хід процесу або стан об'єкта аналізу, його якісні та кількісні характеристики.

Фінансова безпека будь-якої держави визначається характером формування бюджетів усіх рівнів, станом її платіжного балансу, співвідношенням грошей

в офіційній і тіньовій економіці, кількістю і духом валютних коштів, ступенем повернення грошей, що перебувають в обігу, до банків тощо.

За допомогою розробленої науково обґрунтованої системи індикаторів можна оперативно:

• аналізувати стан фінансової безпеки різних об'єктів;

• запобігати розвитку негативних тенденцій;

• вносити необхідні корективи у повсякденну та перспективну діяльність;

• прогнозувати розвиток подій.

У науковій літературі зустрічаються різні підходи до визначення критеріїв та індикаторів фінансової безпеки. До основних індикаторів, які характеризують фінансову безпеку держави слід відносити:

1. Індикатори бюджетного сектора:

• дефіцит державного бюджету;

• розмір дохідної частини бюджету;

• видатки бюджету (по укрупнених статтях);

• спосіб фінансування дефіциту бюджету.

2. Індикатори державного боргу:

• внутрішній борг (загалом, у відсотках до ВВП, у відсотках до доходів бюджету, витрати та джерела обслуговування внутрішнього боргу);

• зовнішній борг, витрати і джерела його обслуговування.

3. Індикатори грошово-кредитного сектора:

• стан платежів у народному господарстві;

• баланс доходів та грошових витрат населення;

• загальна грошова маса в обігу;

• грошова маса поза банками (готівка);

• грошова маса коштів на розрахункових і поточних рахунках;

• структура розміщення грошової маси — у підприємств та організацій;

• у домашніх господарствах — валютні заощадження тощо;

• кредити НБУ;

• процентні ставки;

• обсяг безготівкових розрахунків;

• розмір повернення валютних коштів з-за кордону.

4. Індикатори інвестиційної сфери:

• обсяг капітальних вкладань вітчизняних підприємств усіх форм власності;

• розмір іноземних інвестицій в акції вітчизняних підприємств;

• розмір іноземних кредитів в інвестиції.

5. Індикатори фінансової безпеки громадян:

• ВВП на душу населення;

• мінімальний рівень споживання;

• грошові доходи на душу населення;

• середньомісячна зарплата;

• рівень мінімальної пенсії;

• розмір грошових заощаджень;

• частка населення, що проживає на межі бідності, тощо.

6. Індикатори фінансової безпеки суб'єктів господарювання:

• мінімальний розмір статутного фонду;

• величина активів;

• ліквідність;

• платоспроможність;

• оборотність активів;

• коефіцієнт рентабельності капіталовкладень;

• розмір інвестицій;

• рівень оподаткування;

• розмір оборотного капіталу тощо.

7. Індикатори фінансової безпеки держави:

• розмір ВВП і НД;

• співвідношення обсягу фінансових ресурсів держави і ВВП;

• частка перерозподілу ВВП через бюджет;

• загальний обсяг фінансових ресурсів;

• рівень і темпи інфляції;

• реальний обмінний курс гривні;

• обсяг валютних резервів;

• рівень бюджетного дефіциту;

• розмір державного боргу;

• співвідношення державного боргу до ВВП тощо.

Створення ефективної системи фінансової безпеки в Україні передбачає вирішення широкого кола проблем, що стосуються формування критеріїв фінансової безпеки, національних інтересів у царині фінансів, постійний моніторинг чинників, які викликають загрозу фінансовій безпеці держави, суб'єктів господарювання, населення, а також вжиття заходів запобігання та подолання.

Інформація — відомості, знання. Інформація у широкому розумінні — результат відображення одного об'єкта в іншому, що використовується у подальшому для формування управлінських впливів. Це відображення (інформаційна модель) об'єкта. Цільова функція інформації полягає в її здатності впливати на процеси управління. Взаємозв'язок понять "інформація" і "управління" базується на теоретичній аксіомі, відповідно до якої інформація є вираженням якоїсь відмінності. У практичному змісті інформація — це відомості про осіб, предмети, факти, події, явища або процеси безвідносно до форми їхнього подання.

Інформаційна безпека — це захищеність інформаційних систем і інформаційних ресурсів від зовнішніх та внутрішніх загроз, що ускладнюють ефективне використання інформації суспільством, державою, окремими індивідуумами.

Застосування прихованої інформації задля маніпулювання психікою населення, реклами іноземних товарів і послуг, створення позитивного іміджу іноземних держав, окремих політичних діячів, підприємств — далеко не повний перелік можливостей використання інформації для погіршення стану економічної безпеки та рівня політичної стабільності в Україні, що використовуються зараз проти її населення. Різноманітність та

розгалуженість засобів надання інформації практично унеможливлює повне знешкодження негативного впливу супротивників незалежної України. Саме тому інформаційну безпеку розглядають як невід'ємну частину політичної, економічної, оборонної та інших складових національної безпеки України. Фахівці у сфері інформаційних технологій одностайні у тому, що, як у свій час досягнення ядерної фізики викликали небезпеку ядерної війни, так і поширення інформатизації (комп'ютеризації) стало джерелом дуже широкого кола загроз суспільству, державі та людині.

Зовнішньоекономічну безпеку можна визначити як спроможності держави протистояти впливу екзогенних негативних факторів і мінімізувати заподіяні ними збитки, активно використовувати участь у світовому розподілі праці для створення сприятливих умов розвитку національної економіки.

Основними принципами здійснення зовнішньоекономічної безпеки в Україні є:

• верховенство закону в регулюванні зовнішньоекономічної діяльності;

• захист національних економічних інтересів та економічного суверенітету України;

• узгодженість економічних інтересів окремих суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та економічних інтересів держави;

• своєчасність та адекватність заходів щодо усунення та нейтралізації загроз національним економічним інтересам;

• рівноправність відносин між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності;

• дотримання загальновизнаних норм і принципів міжнародного права у зовнішньоекономічній діяльності;

• вирішення торгових спорів шляхом консультацій і переговорів;

• системність та еволюційність відкривання національної економіки.

Процес "відкривання" національної економіки повинен відбуватися шляхом її структурної перебудови, поетапно і зважено, з урахуванням особливостей України. Слід відзначити, що абсолютно відкритої економіки, тобто такої, коли без будь-яких обмежень через державні кордони здійснюється рух

товарів, капіталів і робочої сили, не має жодна країна світу. Всюди, виходячи з національних інтересів, уряди відповідних країн регулюють зовнішньоекономічну діяльність. Процес відкривання економіки повинен відповідати стану конкурентоспроможності національної економіки, інакше під тиском сильних іноземних конкурентів вітчизняні виробники будуть усунені з внутрішнього ринку.

Рівень забезпечення зовнішньоекономічної безпеки можна визначити за такими показниками:

• коефіцієнт відкритості національної економіки (відношення обсягу зовнішньої торгівлі, тобто експорту та імпорту, до ВВП);

• коефіцієнт покриття імпорту експортом;

• відношення обсягу експорту до ВВП;

• відношення обсягу імпорту до ВВП;

• сальдо зовнішньоторговельної діяльності;

• товарна структура експорту та імпорту;

• товарна структура критичного імпорту;

• співвідношення між обсягами залученого капіталу та експортом вітчизняного капіталу;

• співвідношення цін на зовнішньому і внутрішньому ринках;

• енергомісткість та матеріаломісткість експорту;

• співвідношення між обсягами національного виробництва та експорту до певних країн;

• вплив виробництва експортної продукції на екологію;

• питома вага експорту наукомісткої продукції в загальному обсязі експорту;

• питома вага імпорту наукомісткої продукції в загальному обсязі імпорту;

• частка експорту на душу населення;

• частка іноземних інвестицій у ВВП;

• співвідношення тарифного і нетарифного регулювання. Надзвичайно важливо здійснювати постійний моніторинг зазначених основних показників

для визначення поточного стану забезпечення зовнішньоекономічної безпеки.

Щодо інтеграції України у світову економіку, то, з одного боку, значна частка її експорту у світовій торгівлі дає змогу впливати на інші країни, а з іншого — проникнення іноземного капіталу в національну економіку посилює вплив на її економічний розвиток ззовні.

Для забезпечення зовнішньоекономічної безпеки України пріоритетними завданнями державної політики повинні стати:

• підтримка вітчизняних експортерів, розробників імпортозамінних товарів і виробників конкурентоспроможної продукції;

• створення ефективної банківської та гнучкої кредитної системи, гарантування прав власників валютних коштів;

• створення інфраструктури зовнішньої торгівлі та сучасної системи її інформаційного забезпечення;

• проведення гнучкої експортно-імпортної політики;

• удосконалення механізмів державного регулювання зовнішньої торгівлі;

• диверсифікація експорту та імпорту.

Тема 7. Рівні та об’єкти економічної безпеки країни

1. Рівні економічної безпеки: міжнародна економічної безпеки, економічна безпека країни, економічна безпека регіону, економічна безпека підприємства.
2. Об’єкти економічної безпеки країни.
3. Економічна система країни як об’єкт економічної безпеки.
4. Складові економічної системи країни (природні багатства, виробничі й невиробничі фонди, нерухомість, фінансові ресурси, господарські структури, сім'я, окрема особистість) як об’єкти економічної безпеки.

Основними елементами економічної безпеки є:

• економічна незалежність, що означає насамперед можливість здійснення державного контролю над національними ресурсами, спроможність використовувати національні конкурентні переваги для забезпечення рівноправної участі у міжнародній торгівлі;

• стійкість і стабільність національної економіки, що передбачає міцність і надійність усіх елементів економічної системи, захист усіх форм власності, створення гарантій для ефективної підприємницької діяльності, стримування дестабілізуючих факторів;

• здатність до саморозвитку і прогресу, тобто спроможність самостійно реалізовувати і захищати національні економічні інтереси, здійснювати постійну модернізацію виробництва, ефективну інвестиційну та інноваційну політику, розвивати інтелектуальний і трудовий потенціал країни.

Отже, сутність економічної безпеки можна визначити як такий стан економіки та інститутів влади, за якого забезпечуються гарантований захист національних інтересів, незалежність обраного економічного курсу, соціальна спрямованість економічних реформ, достатній оборонний потенціал навіть за несприятливих умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів.

Політика економічної безпеки визначається на основі певних принципів, які створюють політичну і правову базу для оцінювання зовнішніх і внутрішніх загроз, формування національних економічних інтересів і стратегії економічної безпеки.

До основних принципів забезпечення економічної безпеки України можна віднести:

• верховенство закону під час забезпечення економічної безпеки;

• додержання балансу економічних інтересів особи, сім'ї, суспільства, держави;

• взаємна відповідальність особи, сім'ї, суспільства, держави щодо забезпечення економічної безпеки;

• своєчасність і адекватність заходів, пов'язаних із відверненням загроз і захистом національних економічних інтересів;

• пріоритет договірних (мирних) заходів у вирішенні як внутрішніх, так і зовнішніх конфліктів економічного характеру;

• інтеграція національної економічної безпеки з міжнародною економічною безпекою.

Економічну безпеку необхідно розглядати як взаємозалежну систему її різних рівнів: міжнародного, національного, рівня окремо узятої господарської структури, особистості.

Під міжнародною економічною безпекою розуміють такий стан світової економіки, за якого забезпечуються взаємовигідне співробітництво країн у вирішенні національних і глобальних проблем людства, вільний вибір і здійснення ними незалежної стратегії соціально-економічного розвитку при активній участі в міжнародному поділі праці. Міжнародна економічна безпека забезпечується за допомогою створеної світовим співтовариством системи міжнародних економічних організацій — МВФ, МБРР, ВТО тощо. При цьому важливу роль у вирішенні проблем економічної безпеки відіграють партнерські угоди про вільний рух капіталів, товарів та послуг, облік взаємних економічних інтересів, відмова від силового тиску, рівноправні відносини з менш розвинутими країнами.

Правові гарантії здійснення міжнародної економічної безпеки полягають у визнанні;

• принципів рівноправності держав поза залежністю від соціального і політичного ладу;

• свободи вибору шляхів розвитку і форм організації економічного життя;

• взаємовигідного співробітництва і вільного розвитку економічних, фінансових, науково-технічних та інших мирних відносин між державами з метою економічного і соціального прогресу;

• мирного врегулювання економічних суперечок без застосування сили.

Під економічною безпекою країни розуміють не тільки захищеність розглянутих вище національних інтересів, але й готовність та здатність інститутів влади створювати механізми реалізації і захисту національних інтересів розвитку вітчизняної економіки, підтримки соціально-політичної стабільності суспільства. Економічна безпека країни відносна, навіть у найбільш економічно розвинутих і соціально стабільних країнах зі сталим політичним режимом можливі зовнішні несприятливі впливи. У процесі інтернаціоналізації виробництва, включення національної економіки у світове господарство, економічна безпека країни дедалі тісніше пов'язується з міжнародною економічною безпекою.

Під економічною безпекою регіону розуміється насамперед здатність регіональної влади забезпечити конкурентоздатність, стабільність, стійкість, поступальність розвитку економіки території, органічно інтегрованої в економіку країни, як відносно самостійної структури. В основі економічної безпеки регіону як категорії відображаються регіональні інтереси (забезпечення і підтримка гідного рівня життя населення, раціональне використання наявного економічного потенціалу, реалізація незалежної соціально-економічної політики регіону, збалансованість та інтегрованість у фінансову систему країни) і необхідність їхнього захисту від різноманітних внутрішніх (що виникають у межах регіону) і зовнішніх (з боку проведеної економічної політики держави, адміністрацій інших регіонів, іноземних держав) загроз при дотриманні балансу із загальнонаціональними інтересами.

Стосовно економічної безпеки регіонів доцільним є поділ категорії на такі складові: енергетична безпека, фінансова, інвестиційна, інноваційна та соціальна. Кожен із цих компонентів охоплює основні економічні процеси і дає уявлення про їх перебіг у конкретному сегменті економіки (рис. 1.2).

Під економічною безпекою підприємства розуміють стан найбільш ефективного використання його ресурсів для запобігання загрозам і забезпечення стабільного функціонування як у теперішній час, так і в майбутньому. Важливими умовами та елементами у забезпеченні

нормального функціонування підприємства є: оцінювання та управління економічними ризиками, загальний стан економіки.

Під економічною безпекою особистості розуміють такий стан життєдіяльності людини, за якого забезпечуються правовий та економічний захист його життєвих інтересів, дотримання конституційних прав та обов'язків. Найбільш серйозними видами економічних загроз особистості є порушення прав споживача, невиплата пенсій і заробітної плати, безробіття, непоправне знецінення заощаджень, рекет, шахрайство тощо. Економічна безпека особистості багато в чому визначається станом національної економіки.

Об’єктами економічної безпеки є держава, суспільство, громадяни, підприємства, установи та організації, території, окремі складові економічної безпеки. Основним суб’єктом економічної безпеки виступає держава, яка здійснює свої функції в цій сфері через органи законодавчої, виконавчої та судової гілок влади. У системі економічної безпеки визначальну роль відіграють національні економічні інтереси, їх пріоритети. Для визначення національних економічних інтересів необхідним є: аналіз поточного стану економіки та виявлення тенденцій розвитку; моделювання і прогнозування соціально-економічного розвитку; корегування заходів державного регулювання з метою досягнення бажаних цілей. У зазначених діях особливо важливою є розробка системи економічних показників, які б надавали кількісну оцінку соціально-економічного розвитку країни. Їх обов’язково треба відображати в діючій статистиці.

Тема 8. Основні критерії та показники економічної безпеки країни та методика їх обчислення

1. Інтегральний характер економічної безпеки країни.
2. Критерії економічної безпеки.
3. Система показників та індикаторів економічної безпеки.

4. Економічні, соціальні та фінансові індикатори стану економічної безпеки країни.
5. Граничні (порогові) значення показників економічної безпеки країни.
6. Методика оцінки стану економічної безпеки країни.
7. Методики обчислення складових економічної безпеки країни.
8. Методики обчислення інтегрального показника стану економічної безпеки країни.

Критерій економічної безпеки — це оцінка стану економіки з погляду найважливіших процесів, що відображають сутність економічної безпеки. Критерій — ознака, на підставі якої виробляється оцінка, визначення або класифікація чого-небудь, мірило оцінки. З огляду на це, критеріальна оцінка безпеки містить у собі оцінки:

• ресурсного потенціалу та можливостей його розвитку;

• рівня ефективності використання ресурсів, капіталу і праці та його відповідності рівневі в розвинутих країнах, а також рівневі, за якого загрози внутрішнього і зовнішнього характеру зводяться до мінімуму; конкурентноздатності економіки;

• цілісності території та економічного простору;

• суверенітету, незалежності й можливості протистояння зовнішнім загрозам;

• соціальної стабільності й умов запобігання і вирішення соціальних конфліктів.

Сутність економічної безпеки реалізується також у системі показників — індикаторів економічної безпеки. Розрізняють: економічні, соціальні, фінансові індикатори. Серед них: рівень, якість і тривалість життя; темпи інфляції; обсяг грошової маси; рівень безробіття; рівень депопуляції; валовий внутрішній продукт (ВВП); економічне зростання; дефіцит бюджету; державний борг; інтегрованість у світову економіку; сальдо експорту-

імпорту; енергетична залежність; розмір золотовалютних резервів; обсяг тіньової економіки.

Для економічної безпеки важливе значення мають не стільки самі показники, скільки їхні граничні значення. Граничні значення — це граничні величини, недотримання яких перешкоджає нормальному ходові розвитку різних елементів відтворення, призводить до формування негативних, руйнівних тенденцій у сфері економічної безпеки. Важливо підкреслити, що найвищий рівень безпеки досягається за умови, що весь комплекс показників перебуває в певних допустимих межах і має свої граничні значення.

Ознакою порогового значення індикатора є момент втрати відповідним економічним процесом функцій, що відводяться йому у відтворювальній системі. Наприклад, діапазон зміни валютного курсу має забезпечувати виконання ним функцій регулювання зовнішньоторговельного сальдо; величина позичкового процента має бути достатньою для насичення транзакційного попиту на гроші та переходу на ділянку попиту на "довгі гроші", а розмір грошової маси повинен бути достатнім для обслуговування нею господарських оборотів; величина і структура податкового навантаження мають забезпечувати виконання податками стимулюючої і регулювальної функцій тощо.

Динамічність конкретних порогових величин індикаторів економічної безпеки породжує значні труднощі для їхнього апріорного визначення, тому вони навряд чи можуть бути визначеними на певний тривалий термін, тим більше — запозичені з досвіду інших країн світу.

Економічна безпека оцінюється за певними критеріями — показниками-індикаторами. Найважливішими з них є: структура ВВП, обсяг і темпи розвитку промисловості, обсяг і динаміка інвестицій; природно-ресурсний виробничий і науково-технічний потенціали країни; ефективність використання ресурсів; конкурентоспроможність економіки на внутрішньому та зовнішньому ринках; темпи інфляції; рівень безробіття; якість життя, тобто ВВП на душу населення, ступінь диференціації доходів, забезпеченість

населення матеріальними благами й послугами; дефіцит бюджету та державного боргу; енергетична залежність; інтегрованість у світову економіку. Важливе значення для економічної безпеки мають не самі критеріальні показники, а їх порогові значення, тобто граничні величини, перевищення яких загрожує економічній безпеці. Слід зазначити, що не за всіма переліченими показниками визначені такі граничні припустимі значення. Так, нормальний циклічний спад ВВП становить 5—15% від його потенціального значення. Пороговим спадом ВВП вважають 30 %, за умов вищого спаду втрати можуть бути незворотними. Нормальним рівнем інфляції вважається середньорічний темп зростання цін на 5—6%. У разі інфляції в 6—10 % необхідно вживати спеціальні обмежувальні заходи. Зі світового досвіду відомо, що в період радикальних перетворень рівень безробіття може досягати 15—20%. Однак такий рівень не повинен триматися більше 3—5 років. Пороговим рівнем безробіття вважається 10 %. Розрив у доходах 10 % найбагатших та 10 % найбідніших верств населення не повинен перевищувати 6—8 разів. А індикатор концентрації доходів (коефіцієнт Джині) у розвинутих країнах становить 0,15—0,17. Якщо ж співвідношення у доходах 10% найбільш забезпечених і 10 % найменш забезпечених груп населення перевищує 1 : 10 (тобто досягає двозначних цифр), то суспільству загрожує соціальна нестабільність. Коли частка населення з доходами, нижчими за прожитковий мінімум, досягає 8—10 %, це призводить до виникнення тривалої кризи та стагнації. Суттєве значення має структура за джерелами їх утворення. В розвинутих країнах частка заробітної плати в особистих доходах становить 60—65 %, а доходи від підприємницької діяльності (за винятком оплати праці), операцій з нерухомістю, дивідендів від внесків та акцій не перевищують 20 %.

Одним із пріоритетів макроекономічної політики є забезпечення сталого, пропорційного зростання. Вирішення цієї проблеми потребує передбачення ймовірності виникнення дестабілізуючих процесів, яке базується на використанні системи випереджувальних індикаторів виявлення

диспропорцій. У розвинутих країнах для передбачення дестабілізації економіки широко застосовуються прогнозні моделі, які ґрунтуються на випереджувальних показниках. Але такі моделі дають відповідь лише на одне запитання: що очікується у найближчій перспективі — уповільнення чи прискорення, індикаторами чого є ВВП. Для стабільних економічних систем цього досить, щоб вирішити, які важелі використовувати для підтримання ділової активності. Це пояснюється тим, що в розвинутих економіках усі ринкові механізми налагоджені та діють чітко. Для країн із перехідною економікою прискорення чи уповільнення розвитку на певному етапі реформування є нормою. Тому спрогнозувати за випереджувальними індикаторами динаміку ВВП для трансформаційних систем є необхідним, але не достатнім елементом діагностики стану економіки. Крім того, якщо в перехідних економіках і відбувається уповільнення або падіння зростання, то причин цьому може бути безліч — від звичайного впливу фаз економічного циклу основних торговельних партнерів до неправильно прийнятих політичних рішень щодо реформування економіки або неефективна дія ще не повністю сформованих ринкових механізмів. Тому іншим елементом, більш необхідним для країн з перехідною економікою, стає система виявлення диспропорцій розвитку, яка в оперативному режимі ідентифікує проблеми, що можуть призвести до порушення рівноваги. Відповідно до цих проблем розробляються та обґрунтовуються рекомендації та заходи стабілізаційної політики. Система діагностики стану економіки складається з трьох компонентів: макроекономічного прогнозу; моніторингової системи виявлення диспропорцій; рекомендацій економічної політики щодо вирішення виявлених за допомогою перших двох компонентів проблем. Для прогнозування можуть бути використані різні економіко-математичні моделі. Зокрема, Інститут економічного прогнозування НАН України розробив на замовлення Міністерства економічного розвитку та торгівлі комплексну макроекономічну модель прогнозування соціально-економічного розвитку України на базі системи випереджувальних індикаторів. У цій моделі

враховано два індикатори динаміки реального ВВП: зміна сукупного попиту та сукупної пропозиції. Зміна сукупного попиту характеризується динамікою споживчих витрат домашніх господарств, загальних заощаджень юридичних та фізичних осіб, витрат закордону на закупівлю експорту. Зміна сукупної пропозиції визначається динамікою: обсягів загального кредитування економіки та кредитування промисловості; частки довгострокових кредитів; загального обсягу капіталовкладень та капіталовкладень у галузь машинобудування. Зазначені індикатори дозволяють побудувати єдиний інтегральний індекс зміни темпів зростання реального ВВП у прогнозній моделі. Але прогнозні розрахунки дають змогу оцінити потенційні можливості, які формувалися в економіці, і не дають відповіді, як вони будуть використані. Саме тому прогнозні розрахунки необхідно доповнювати моніторинговою системою виявлення диспропорцій. Така система в оперативному режимі здатна ідентифікувати проблеми, що можуть призвести до порушення рівноваги. Якщо ж вчасно не звернути на них увагу і не вивчити глибинні причини, то період дестабілізації економіки може виявитись тривалим, а повернення її у вихідний рівноважний стан — неможливим. Сутність системи виявлення диспропорцій полягає в тому, що проблеми, які обмежують потенційні можливості розвитку (криза, шок), визначаються шляхом щомісячного чи щоквартального моніторингу основних параметрів економічних процесів та їх порівняння із середніми значеннями за певний попередній період (стабільності) і за весь час спостереження. Відхилення цих параметрів від середньостабільного значення будуть вказувати на загострення проблеми або її вирішення. Оскільки параметри рівноваги притаманні ринкам, а не секторам економіки, система виявлення диспропорцій доповнює секторний поділ ринковим розрізом і має ринково-секторну побудову. Отже, в результаті використання системи виявлення диспропорцій протягом року в режимі щомісячного чи щоквартального аналізу, включаючи і піврічні оцінки, визначаються параметри макроекономічної рівноваги з оцінкою того, наскільки

встановлена рівновага є максимально прийнятною для розвитку секторів економіки та чи існують загрози дестабілізації ситуації. Для цього система повинна мати два блоки. Перший — це блок індикаторів динамічного моніторингу параметрів розвитку ситуації на макроринках. Другий — блок основних диспропорцій. Тут через відомі з моделі кругообігу ресурсів, продуктів і доходу міжсекторні взаємозв'язки всіх ринків та суб'єктів економіки встановлюються можливі механізми поширення диспропорцій у секторах економіки, а не лише ринках. Спочатку визначається коло індикаторів першого. Найважливішим показником цього блоку є валовий внутрішній продукт (ВВП). Всі індикатори фінансового ринку та ринку праці є підпорядкованими і націлені на виявлення проблем в економіці, які негативно впливатимуть на динаміку ВВП та його компонентів. Ключову позицію (навіть за кількістю індикаторів) займає фінансовий ринок. З того часу, як гроші стали універсальним мірилом вартості, цей ринок завжди відіграватиме найважливішу роль у кругообігу товарів та послуг в економіці. Відібрані індикатори фінансового ринку не лише відображають стан рівноваги, а й характеризують державну політику, спрямовану на досягнення фінансової стабілізації економіки. У системі індикаторів є показники, що відображають інфляційні процеси, оскільки інфляція в країнах з перехідними економіками перетворюється в одну з найгостріших проблем. Крім того, в цих країнах дана проблема залишається мало вивченою в усій різноманітності її проявів та взаємозв'язків, вона вкрай обмежує набір альтернативних варіантів розвитку економіки в перехідному періоді. Важливе значення для оцінки розвитку економіки, рівня життя населення мають індикатори ринку праці. І, незважаючи на той факт, що і фінансовий ринок, і ринок праці в моніторинговій системі мають підпорядковане значення, вивчаючи їх динаміку в певному періоді, можна робити висновки щодо ефективності соціальної політики уряду. Таким чином, протягом року за цією системою індикаторів можна здійснювати динамічний моніторинг як основних параметрів економічної рівноваги, так і основних напрямів

економічної політики та наслідків їх реалізації. Саме це і дозволяє проводити аналіз проблем в економіці, випереджувальний аналіз виникнення можливих диспропорцій, основні з яких згруповані у другому блоці. Це те коло проблем, на які дає можливість звернути увагу система індикаторів. Виходячи з виявлення проблем економіки країни формуються рекомендації щодо напрямів макроекономічної політики з їх вирішення. Для обґрунтування стабілізаційних заходів ураховуються якісні критерії їх оцінки, до яких належать: динаміка ВВП, інвестиції, відношення готівки грошей до депозитів, мультиплікаторів грошового та депозитного: дефіцит бюджету, інфляційні процеси; реакція домашніх господарств, державного та підприємницького секторів

Тема 9. Національні економічні інтереси та загрози економічній безпеці України

1. Сутність національних економічних інтересів.
2. Класифікація національних економічних інтересів.
3. Найбільш пріоритетні національні економічні інтереси.
4. Формування довгострокової стратегії економічної безпеки.
5. Теоретична сутність загроз економічній безпеці.
6. Класифікація загроз економічній безпеці країни.
7. Фактори, які впливають на стан економічної безпеки країни.

Визначення національних економічних інтересів має першочергове значення під час створення системи економічної безпеки, яка є складовою цілісної системи національної безпеки України, оскільки від цього залежить вироблення ефективних засобів їх реалізації та захисту.

Національні економічні інтереси (НЕЇ) невіддільні від історії і традицій українського народу, системи господарювання, менталітету, культурних і духовних цінностей.

Можна застосувати таку класифікацію національних економічних інтересів:

1. За ступенем важливості:

• життєво важливі; стратегічні; тактичні.

2. За тривалістю дії:

• довготривалі; середньотривалі; короткотривалі.

3. За характером зіткнення:

• паралельні; конфронтаційні; розбіжні; спільні.

4. За місцем дії:

• внутрішні; зовнішні.

5. За ступенем реалізації:

• нереалізовані; частково реалізовані; реалізовані.

6. За сферами розповсюдження:

• виробничі; фінансові; експортно-імпортні; технологічні; інституційні; військово-економічні; соціально-економічні; демографо-економічні; еколого-економічні та ін.

Для створення цілісної системи НЕІ та її ефективного функціонування насамперед необхідно:

• створити відповідну нормативну базу;

• моніторити НЕІ та їхнє моделювання;

• створити банк даних щодо НЕІ;

• забезпечити баланс НЕІ та їхнє гармонійне поєднання.

Найбільш пріоритетними національними економічними інтересами є:

• створення надійної системи економічної безпеки України;

• створення самодостатньої, конкурентоспроможної, соціально спрямованої економіки;

• забезпечення альтернативних джерел надходження нафти і газу;

• створення потужного військово-промислового комплексу;

збереження та розвиток інтелектуального й науково-технічного потенціалів України;

• вирішення державою соціальних проблем;

• побудова економічних відносин з іншими країнами на засадах рівноправності та взаємовигоди тощо.

До найпріоритетніших економічних інтересів належать: створення самодостатньої соціально орієнтованої економіки; збереження та розвиток інтелектуального та науково-технічного потенціалу; забезпечення економічно безпечних умов життєдіяльності суспільства; побудова рівноправних і взаємовигідних економічних відносин з іншими державами.

Формування довгострокової стратегії економічної безпеки також передбачає формулювання основних загроз економічної безпеки. При цьому під загрозою економічній безпеці розуміють сформовані в суспільстві економічні й інші умови, здатні прямо або опосередковано впливати на економічну безпеку суб'єкта господарювання (галузі економіки, економічної території, національної економіки загалом) у теперішньому або найближчому майбутньому. Загрозами економічній безпеці України слід вважати явні чи потенційні дії, що ускладнюють або унеможливлюють реалізацію національних економічних інтересів і створюють небезпеку для соціально-економічної та політичної систем, національних цінностей, життєзабезпечення нації та окремої особи.

Загрозами економічній безпеці країни є сукупність умов і чинників, які створюють небезпеку життєво важливим інтересам особистості, суспільству, державі, ускладнюють або унеможливлюють реалізацію національних економічних інтересів. Вирізняють внутрішні та зовнішні загрози економічній безпеці країни. Основними внутрішніми загрозами слід вважати: у науково-технічній сфері: руйнування науково-технічного потенціалу, зменшення науково-технічних розробок, скорочення потенціалу фундаментальної науки, невизначеність державної науково-технічної політики, відплив наукових кадрів за кордон або в іншу сферу діяльності; в економічній сфері: скорочення обсягів виробництва у провідних галузях, розрив господарських зв’язків, монополізація економіки, криміналізація суспільства, наявність структурних диспропорцій, великий внутрішній борг,

високий рівень зношеності основних фондів, енергетична криза, низький рівень продуктивності праці та інвестиційної діяльності; високий рівень інфляції та безробіття, зростання «тіньової» економіки, низький платоспроможний попит населення, цінові диспропорції між промисловістю та сільським господарством, загроза втрати продовольчої незалежності країни, масове ухиляння від сплати податків; у соціальній сфері: поглиблення диференціації доходів, бідність, погіршення структури харчування, зменшення доступності освіти та медичних послуг, погіршення якості життя, соціальна незахищеність значних верств населення, зниження народжуваності, зростання смертності, неконтрольовані міграційні процеси. До зовнішніх загроз економічній безпеці країни належать: економічна залежність від імпорту, від'ємне зовнішньоторговельне сальдо, нераціональна структура експорту — надмірний вивіз сировинних ресурсів; втрата позицій на зовнішніх ринках; зростання зовнішньої заборгованості, нераціональне використання іноземних кредитів; неконтрольований відплив валютних ресурсів за кордон, розміщення їх в зарубіжних банках. Виходячи з пріоритетних національних інтересів і загроз економічній безпеці країни визначаються заходи державної політики економічної безпеки, які охоплюють науково-технічну, економічну, соціальну сфери, а також політику, воєнну, екологічну, інформативну сфери для забезпечення в цілому національної безпеки країни.

Водночас загрози можна згрупувати в такі блоки:

1. Зростання майнової, фінансової і матеріальної диференціації населення, підвищення рівня його бідності, що ведуть до дестабілізації соціального порядку. Серед факторів, що вплинули на становлення такої ситуації в українському суспільстві, насамперед хотілося б виділити:

• різке розшарування суспільства на вузьке коло багатих і переважну масу бідних, невпевнених у своєму майбутньому людей;

збільшення частки бідних прошарків населення в міському середовищі порівняно з сільською місцевістю, що сприяє появі соціальної та

кримінальної напруженості і створює сприятливе підґрунтя для поширення нових для України негативних явищ (наркоманія, організована злочинність, проституція тощо);

• зростання безробіття, що веде до соціальних конфліктів;

• нерегулярна виплата заробітної плати, зупинка підприємств.

2. Деформація структури економіки України, що відбулася з таких причин:

• зростання паливно-сировинної орієнтації національного господарства;

• відставання розвідки запасів корисних копалин від їхнього видобутку;

• слабка конкурентоздатність продукції більшості вітчизняних товаровиробників;

• згортання виробництва в стратегічних і життєво важливих галузях обробної промисловості, передусім у машинобудуванні;

• зниження ефективності, руйнування технологічної єдності наукових досліджень і розробок, розвал сформованих наукових колективів і на цій основі підрив науково-технічного та військово-технічного потенціалу;

• захоплення іноземними компаніями внутрішнього ринку основних видів товарів народного споживання;

• скуповування за необґрунтованими цінами іноземними компаніями українських підприємств з метою витіснення вітчизняної продукції і виробника за наявності дешевої робочої сили як із зовнішнього, так і з внутрішнього ринку;

• збільшення зовнішнього боргу і пов'язане з цим збільшення витрат бюджету на його погашення.

3. Посилення нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів, викликане такими факторами, як:

• об'єктивні розходження в рівні соціально-економічного розвитку регіонів, наявність депресивних, кризових і відсталих в економічних відносинах районів на тлі структурних зрушень у промисловому виробництві, що супроводжуються різким зменшенням частки обробних галузей;

4. Криміналізація суспільства і господарської діяльності. Основними факторами цієї загрози є:

• зростання безробіття, оскільки значна частина злочинів скоюється особами, які не мають постійного джерела доходу;

• тісний зв'язок частини чиновників органів державної влади з організованою злочинністю, можливість доступу кримінальних структур до управління визначеною частиною суспільного виробництва і їхнє проникнення до різних владних структур;

• зниження системи державного контролю, результатом якого стало розширення діяльності кримінальних структур на внутрішньому фінансовому ринку, у сфері приватизації, експортно-імпортних операцій тощо.

Очевидно також, що вихідним пунктом розроблення стратегії завжди є визначення кінцевої мети, тієї соціально-економічної моделі, що повинна скластися внаслідок реформ. Як основні параметри кінцевої мети реформування економіки, що, зрозуміло, підлягають конкретизації й уточненню за окремими етапами і термінами, повинні бути обрані:

• орієнтація економіки на вирішення соціальних завдань, досягнення високої якості життя, створення інститутів і механізмів, що дозволяють поєднати економічну ефективність та соціальну справедливість;

• створення високоефективної економіки, гнучких і сприйнятливих до науково-технічних нововведень, до постійно мінливих суспільних і особистих потреб.

Загрози економічній безпеці можна класифікувати за такими параметрами:

- За місцем виникнення: внутрішні; зовнішні.
- За ступенем небезпеки: особливо небезпечні; небезпечні.
- За можливістю здійснення: реальні; потенційні.
- За масштабами здійснення: загальнонаціональні; локальні; індивідуальні.
- За тривалістю дії: тимчасові; постійні.

- За сферою спрямування: виробничі; фінансові; експортно-імпортні; технологічні; інституційні; військово-економічні; соціально-економічні; демографо-економічні; еколого-економічні та ін.
- За ставленням до них: об'єктивні; суб'єктивні.
- За характером спрямування: прямі; непрямі.

В результаті проведеного системного аналізу сучасного стану економічної безпеки було сформульовано комплекс реальних і потенційних загроз економічній безпеці України. Основними зовнішніми загрозами економічній безпеці вважаються:

- Зацікавленість та прагнення світової спільноти не допустити у нову світову економічну систему такого конкурента, як Україна.
- Ведення проти неї прихованої інформаційної та економічної війни.
- Нав'язування хибних економічних методик та порад, дія яких, зрештою, призведе до утворення підсистеми для обслуговування Україною індустріально розвинених країн світу. Втручання в економіку України міжнародних фінансових організацій, іноземних радників та консультантів, зокрема МВФ та Світового банку. Успішному здійсненню планів Заходу щодо України сприяє відтік ресурсів, інтелекту, ідей та інших потенціалів, які становлять національне багатство країни.
- Відсутність експортно-імпортної збалансованості, значне від'ємне зовнішньоторговельне сальдо.
- Нераціональна структура експорту, надмірний вивіз сировинних ресурсів.
- Перебування у зародковому стані фінансової, організаційної та інформаційної інфраструктури підтримки конкурентоспроможності українського експорту.
- Втрата традиційних ринків збуту військової та машинобудівної продукції.
- Недостатній державний контроль за здійсненням експорту та імпорту.

- Надмірна відкритість економіки України, невиважена лібералізація зовнішньоекономічної діяльності.
- Залежність процесу реформування економіки України від іноземних кредитів та інших іноземних позик.
- Зростання зовнішньої заборгованості, нераціональне використання іноземних кредитів.
- Недосконала система збереження державних таємниць економічного характеру.
- Некерований відтік за кордон інтелектуальних і трудових ресурсів.
- Витіснення України з частини зовнішніх ринків збуту продукції, зокрема в країнах СНД і Східній Європі.
- Монопольна залежність України від імпорту з країн СНД багатьох видів продукції стратегічного характеру, відсутність географічної збалансованості процесів експорту та імпорту.
- Ввезення в Україну технічно застарілих та екологічно небезпечних виробництв.
- Витіснення іноземними товарами вітчизняної продукції з внутрішнього ринку.
- Розбіжність цілей присутнього в Україні іноземного капіталу та інтересів економічного розвитку України.
- Внутрішні загрози:
- Відсутність надійної системи економічної безпеки України.
- Високий рівень матеріало- та енергомісткості виробництва.
- Високий рівень морального та фізичного спрацьовання основних фондів.
- Деформована структура виробництва, відсутність науково обґрунтованої структурної перебудови економіки.
- Домінування видобувних і базових галузей з низьким ступенем переробки сировини.
- Застарілі виробничі технології у більшості галузей виробництва.

- Зруйнування системи відтворення виробничого потенціалу.
- Низький рівень замкнених циклів виробництва стратегічно важливої продукції, зокрема військової техніки та озброєння.
- Широкомасштабне і безсистемне проведення конверсії воєнно-промислового комплексу.
- Енергетична криза.
- Недостатня база даних щодо власної мінерально-сировинної бази, особливо тих її компонентів, які Україна змушена імпортувати.
- Низький рівень видобутку нафти, газу, вугілля для забезпечення власних потреб.
- Відсутність золотовалютного резерву, алмазного фонду.
- Неефективність державного управління соціально-економічними процесами.
- Непослідовність і безсистемність у здійсненні економічних реформ, відсутність власної моделі реформ та їхнього ідеологічного обґрунтування.
- Неефективність управління державним сектором економіки, зловживання при здійсненні приватизаційних процесів.
- Недосконалість національного законодавства, пов'язаного з управлінням економічними процесами.
- Низький рівень продуктивності праці.
- Низький рівень інвестиційної діяльності.
- Невиважене реформування відносин власності, відсутність ефективного власника приватизованого майна.
- Зволікання із земельною реформою, занепад села.
- Високий ступінь галузевого лобізму під час прийняття управлінських рішень.
- Неефективність бюджетної, податкової та банківської систем.

- Недосконала фінансово-бюджетна система, неефективність системи контролю за витратами бюджетних коштів, невчасне прийняття Державного бюджету.
- Зростання "тіньової" економіки, посилення її криміналізації.
- Штучність курсу національної грошової одиниці.
- Необґрунтоване зростання цін на споживчому ринку, відсутність паритету цін на сільськогосподарську та промислову продукцію.
- Низький рівень заробітної платні, відсутність мотивації до праці.
- Поглиблення розриву в рівнях доходів різних груп населення.
- Соціальна незахищеність значної частини населення, зростання бідності.
- Криза платежів, значна заборгованість з виплати заробітної плати, пенсій, стипендій та інших соціальних виплат.
- Неможливість оплати значною частиною населення соціально-комунальних послуг і водночас — невідшкодовування державою субсидій, а звідси — криза в енергетиці.
- Низький платоспроможний споживчий попит населення.
- Значне приховане безробіття. Втрата фахових освітніх знань, вимушені перекваліфікації тощо.
- Погіршення фізичного і духовного здоров'я населення, моральна деградація особи, сім'ї, суспільства.
- Депопуляція населення.
- Наявність у суспільстві соціальної напруженості.
- Масове порушення прав споживачів.
- Зростання економічних злочинів.
- Нелегальний капіталу вивіз з України.
- Корупція в управлінських структурах.
- Перетворення української економіки в об'єкт протиборства політичних угруповань та мафіозних структур.
- Загрозливий стан науки, освіти, культури, довкілля.

- Неефективне використання природних ресурсів, широкомасштабне нехтування правилами охорони навколишнього середовища та екології.
- Техногенні та природні катастрофи, негативний вплив наслідків Чорнобильської катастрофи.
- Значний антропогенно-техногенний вплив, погіршення якості земельних ресурсів.

Тема 10. Механізми державного управління щодо захисту вітчизняних виробників та врегулювання стану економічної безпеки країни

1. Інституційні засади захисту вітчизняних виробників та забезпечення економічної безпеки.
2. Суб'єкти забезпечення економічної безпеки.
3. Принципи економічної політики щодо захисту вітчизняних виробників та врегулювання стану економічної безпеки країни.
4. Функції системи захисту вітчизняних виробників.
5. Сутність та функції системи забезпечення економічної безпеки.
6. Стратегія економічної безпеки країни.
7. Узгодження інтересів при проведенні політики захисту вітчизняних товаровиробників в контексті економічної безпеки.

Держава здійснює захист прав та законних інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності за межами України згідно з нормами міжнародного права. Такий захист здійснюється через дипломатичні та консульські установи, державні торговельні представництва, які представляють інтереси України, а також в інший спосіб, визначений законом.

Держава вживає необхідних заходів у відповідь на дискримінаційні та/або недружні дії з боку інших держав, митних союзів або економічних угруповань, які обмежують права та законні інтереси суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України.

Законом може бути передбачено спеціальні заходи щодо захисту національного товаровиробника від демпінгового імпорту та спеціальні заходи щодо імпорту, який завдає або може завдати істотної шкоди національним товаровиробникам, а також визначено перелік видів товарів і послуг, експорт, імпорт та транзит яких через територію України забороняється.

У випадках недобросовісної конкуренції до суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності або їх іноземних контрагентів застосовуються санкції відповідно до закону про зовнішньоекономічну діяльність та інших законів.

Україна здійснює захист прав та законних інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України за межами України згідно з нормами міжнародного права. Такий захист здійснюється за зверненням зазначених суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності через дипломатичні та консульські установи, державні торговельні представництва, які представляють інтереси України. Україна як держава має здійснювати рівний захист усіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України за межами України. Постійно діючими установами України, до основних завдань яких віднесено захист інтересів України, прав та інтересів її громадян і юридичних осіб за кордоном є дипломатичні представництва та консульські установи України за кордоном. Зокрема, відповідно до положень Консульського статуту України, затвердженого Указом Президента України від 2 квітня 1994 р. № 127/94, консул зобов'язаний вживати заходів для того, щоб юридичні особи та громадяни України в повному обсязі користувалися всіма правами, наданими їм законодавством держави перебування і міжнародними договорами, учасницями яких є Україна і держава перебування, а також міжнародними звичаями. Консул зобов'язаний вживати заходів для відновлення порушених прав юридичних осіб і громадян України. Якщо після звернення консула до властей держави перебування порушені права юридичних осіб і громадян України не будуть відновлені, консул зобов'язаний повідомити про це Міністерство закордонних справ України та главу дипломатичного представництва України в державі перебування. Консул зобов'язаний приймати як письмові, так і усні звернення юридичних осіб і громадян України. Консул приймає звернення іноземних юридичних осіб і громадян з питань, що стосуються виконання його функцій. За наявності відомостей про те, що зазначені у ч. 2 коментованої статті суб'єкти

обмежують здійснення законних прав та інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України, органи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності відповідно до їх компетенції мають право застосовувати адекватні заходи у відповідь на такі дії. У разі коли такі обмеження заподіюють шкоду або створюють загрозу її заподіяння державі та/або суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності, зазначені заходи можуть передбачати її відшкодування. Заходами у відповідь на дискримінаційні та/або недружні дії інших держав, митних союзів або економічних угруповань є: -застосування повної заборони (повного ембарго) на торгівлю; — застосування часткової заборони (часткового ембарго) на торгівлю; — позбавлення режиму найбільшого сприяння або пільгового спеціального режиму; — запровадження спеціального мита; — запровадження режиму ліцензування та/або квотування зовнішньоекономічних операцій; — встановлення квот (контингентів); — запровадження комбінованого режиму квот і контингентів; — запровадження індикативних цін щодо імпорту та/або експорту товарів; — інші заходи, передбачені законами та міжнародними договорами України. Верховна Рада України приймає рішення про: — позбавлення режиму найбільшого сприяння або пільгового спеціального режиму; — застосування повної заборони (ембарго) на торгівлю; До компетенції КМУ віднесено прийняття рішень про: — застосування часткової заборони (ембарго) на торгівлю; — здійснення заходів тарифного регулювання щодо імпорту та/або експорту товарів: — запровадження режиму ліцензування та/або квотування зовнішньоекономічних операцій; Міністерство економіки України приймає рішення про: — здійснення заходів нетарифного регулювання щодо імпорту та/або експорту товарів: — ліцензування та реєстрацію окремих видів контрактів; — запровадження індикативних цін щодо імпорту та/або експорту товарів; — застосування інших заходів у відповідь на дискримінаційні та/або недружні дії інших держав, митних союзів або економічних угруповань. Для встановлення фактів дискримінаційних та/або недружніх дій інших держав, митних союзів

або економічних угруповань Міністерство економіки України проводить відповідні розслідування в порядку, що визначається КМУ. Матеріали, отримані в результаті проведеного розслідування, розглядає Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі, яка дає рекомендації відповідним державним органам щодо застосування відповідних заходів. Застосування заходів у відповідь на дискримінаційні та/або недружні дії інших держав, митних союзів або економічних угруповань припиняється у разі припинення переліченими суб'єктами таких дій, підписання відповідної угоди та/або відшкодування шкоди. Рішення про застосування відповідних заходів може бути оскаржено в судовому порядку протягом місяця від дати запровадження таких заходів у порядку, встановленому законами України. Національним товаровиробником визнається сукупність виробників подібного товару або тих із них, сукупне виробництво яких становить основну частину всього обсягу виробництва в Україні цього товару. Інтереси національних товаровиробників захищаються ГК, законами України «Про захист економічної конкуренції», «Про захист від недобросовісні конкуренції», «Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту" «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту» тощо. До спеціальних заходів щодо захисту національного товаровиробника належать, зокрема: — антидемпінгові заходи — попередні або остаточні заходи, що застосовуються відповідно до Закону «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту» під час або за результатами антидемпінгового розслідування; — компенсаційні заходи — попередні або остаточні заходи, що застосовуються відповідно до Закону «Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту» під час або за результатами антисубсидиційного розслідування. Недобросовісною конкуренцією є будь-які дії у конкуренції, що суперечать правилам, торговим та іншим чесним звичаям у підприємницькій діяльності. Під недобросовісною конкуренцією при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності слід розуміти: — демпінговий імпорт, щодо якого застосовуються

антидемпінгові заходи; — субсидований імпорт, щодо якого застосовуються компенсаційні заходи; — інші дії, що законами України визнаються недобросовісною конкуренцією. За результатами антидемпінгового, антисубсидиційного або спеціального розслідування відповідно до законів України приймається рішення про застосування антидемпінгових, компенсаційних або спеціальних заходів. Таке рішення може бути оскаржено в судовому порядку протягом місяця від дати запровадження відповідних заходів у порядку, встановленому законами України. Застосування до товарів, що імпортуються в Україну, антидемпінгових, компенсаційних або спеціальних заходів зупиняє застосування режимів вільної торгівлі, преференцій, спеціальних пільгових режимів (прикордонної (прибережної) торгівлі, спеціальних (вільних) економічних зон та інших, передбачених законами України), а також податкових, митних та інших пільг, що діють при імпорті в Україну зазначених товарів. При цьому застосування преференцій, пільг тощо зупиняється на строк до закінчення застосування антидемпінгових, компенсаційних або спеціальних заходів.

Держава вживає необхідних заходів у відповідь на дискримінаційні та/або недружні дії з боку інших держав, митних союзів або економічних угруповань, які обмежують права та законні інтереси суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України. Законом може бути передбачено спеціальні заходи щодо захисту національного товаровиробника від демпінгового імпорту та спеціальні заходи щодо імпорту, який завдає або може завдати істотної шкоди національним товаровиробникам, а також визначено перелік видів товарів і послуг, експорт, імпорт та транзит яких через територію України забороняється. Відповідно до ст.29 Закону “Про зовнішньоекономічну діяльність” у разі, коли є відомості про те, що інші держави, митні союзи або економічні угруповання обмежують здійснення законних прав та інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України, органи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності відповідно до їх компетенції мають право застосовувати адекватні заходи у

відповідь на такі дії. У разі, якщо такі дії заподіюють шкоду або створюють загрозу її заподіяння державі та/або суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності, зазначені заходи можуть передбачати її відшкодування. Заходами у відповідь на дискримінаційні та/або недружні дії інших держав, митних союзів або економічних угруповань є: - застосування повної заборони (повного ембарго) на торгівлю; - застосування часткової заборони (часткового ембарго) на торгівлю; - позбавлення режиму найбільшого сприяння або пільгового спеціального режиму; - запровадження спеціального мита; - запровадження режиму ліцензування та/або квотування зовнішньоекономічних операцій; - встановлення квот (контингентів); - запровадження комбінованого режиму квот і контингентів; - запровадження індикативних цін щодо імпорту та/або експорту товарів; - інші заходи, передбачені законами та міжнародними договорами України. У Законі визначені органи, що приймають рішення про застосування заходів у відповідь на дискримінаційні та/або недружні дії. Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України і центральний орган виконавчої влади з питань економічної політики України. Україна також має право застосовувати заходи проти недобросовісної конкуренції та зростаючого імпорту при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності, що передбачені в ст. 31 Закону "Про зовнішньоекономічну діяльність". Під недобросовісною конкуренцією при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності розуміється: - здійснення демпінгового імпорту, до якого застосовуються антидемпінгові заходи; - здійснення субсидованого імпорту, до якого застосовуються компенсаційні заходи; - здійснення інших дій, що законами України визнаються недобросовісною конкуренцією. Під зростаючим імпортом розуміється здійснення імпорту в обсягах та/або за умов, що заподіюють значну шкоду або створюють загрозу заподіяння значної шкоди українським виробникам відповідних товарів. За результатами антидемпінгового, антисубсидиційного або спеціального розслідування відповідно до законів України приймається рішення про застосування антидемпінгових, компенсаційних або спеціальних

заходів, яке може бути оскаржено в судовому порядку протягом місяця від дати запровадження відповідних заходів у порядку, встановленому законами України. Застосування режимів вільної торгівлі, преференцій, спеціальних пільгових режимів (прикордонної (прибережної) торгівлі, спеціальних (вільних) економічних зон та інших, передбачених законами України), а також податкових, митних та інших пільг, що діють при імпорті в Україну товарів, щодо яких застосовуються антидемпінгові, компенсаційні або спеціальні заходи, зупиняється на строк до закінчення застосування зазначених заходів. Механізм захисту національного товаровиробника від демпінгового імпорту з інших країн, митних союзів або економічних угруповань, підстави і порядок порушення і проведення антидемпінгових розслідувань і застосування антидемпінгових заходів встановлені в Законі України "Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту" від 22.12.1998 р. Відповідно до ст.1 цього Закону, антидемпінгові заходи — це попередні або остаточні заходи, що застосовуються згідно із Законом під час або за результатами антидемпінгового розслідування. Антидемпінгове мито (попереднє або остаточне) — особливий вид мита, що стягується у разі ввезення на митну територію України товару, який є об'єктом застосування антидемпінгових заходів (попередніх або остаточних). Цей Закон застосовується до імпорту товару, що є об'єктом демпінгу, якщо такий імпорт завдає шкоди національному товаровиробникові подібного товару. Закон "Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту" від 22.12.1998 р. визначає механізм захисту національного товаровиробника від субсидованого імпорту з інших країн, митних союзів і економічних угруповань, регулює принципи і порядок порушення і проведення антисубсидиційних розслідувань, а також застосування компенсаційних заходів. Субсидований імпорт — ввезення на митну територію країни імпорту товару (товарів), який користується пільгами від субсидії, що надається для виробництва, переробки, транспортування або експорту такого товару. Компенсаційні заходи — попередні або остаточні

заходи, що застосовуються згідно з Законом під час або за результатами антисубсидиційного розслідування. Компенсаційне мито (попереднє або остаточне) — особливий вид мита, що стягується у разі ввезення на митну територію України товару, що є об'єктом застосування компенсаційних заходів (попередніх або остаточних). Законом України "Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну" від 22.12.1998 р. з метою введення механізмів захисту інтересів національного товаровиробника регулюються принципи і порядок порушення та проведення спеціальних розслідувань фактів росту імпорту в Україну з інших країн, митних союзів або економічних угруповань, що завдає значної шкоди або загрожує нанесенням значного збитку національному товаровиробнику, за результатами яких можуть застосовуватися спеціальні заходи.

Тема 11. Особливості політики захисту вітчизняних товаровиробників та забезпечення економічної безпеки країни в умовах глобалізації

1. Сутність глобалізаційних процесів.
2. Аналіз сучасного стану процесів інтеграції та глобалізації в Україні.
3. Пріоритети інтеграції та стратегічні цілі інтеграції України.
4. Забезпечення економічної безпеки в контексті глобалізаційних процесів.
5. Наслідки торгових бар'єрів для світової торгівлі в умовах глобалізації.
6. Особливості захисту національного товаровиробника у зв'язку із членством в СОТ.
7. Механізми захисту прав і законних інтересів держави та забезпечення її економічної безпеки в умовах глобалізації.

Однією з основних ознак сучасного розвитку світового господарства є розгортання процесів глобалізації, які справляють суттєвий вплив на систему

міжнародних економічних відносин, трансформують напрями і визначають тенденції розвитку національних економік.

Глобалізація (від англ. “globe” – земна куля) – складний, багатогранний процес, який має безліч проявів та включає багато проблем. Саме це робить проблематичним дати єдине, однозначно сформульоване визначення глобалізації, яке б охопило всі сторони цього вкрай складного явища, що має планетарні масштаби. Існують такі визначення:

Глобалізація – тривалий процес інтеграції національних економік світу з метою розв’язання глобальних проблем людства. Глобалізація – складне явище взаємозалежності економік, що виникає у зв’язку з обміном товарів і послуг та потоками капіталів. Глобалізація – процес, завдяки якому досягнення, рішення і діяльність людей в одній частині земної кулі справляють значний вплив на окремих людей і їхні спільноти в усіх частинах світу. Глобалізація – сукупність викликів і проблем сьогодення.

Під глобалізацією світового господарства розуміють процес посилення взаємозв’язку національних економік країн світу, що знаходить своє вираження в утворенні світового ринку товарів і послуг, фінансів; становленні глобального інформаційного простору, перетворенні знання в основний елемент суспільного багатства, виході бізнесу за національні кордони через формування ТНК, впровадженні і домінуванні в повсякденній практиці міжнародних відносин і внутрішньополітичного життя народів принципово нових і універсальних ліберально-демократичних цінностей тощо.

Значна увага в Плані дій приділяється торгівлі й реформі ринкових відносин. Згідно з Планом, поступово будуть скасовані всі експортні та імпортні обмеження. Буде здійснено поступове скасування експортного мита на брухт чорних металів відповідно до двосторонньої угоди між Україною та ЄС. Необхідно здійснити митну реформу з метою спрощення проходження товарів через митницю й усунення бюрократичних перепон. Поступово будуть усунені кількісні обмеження імпорту, його ліцензування. План дій

передбачає створення сприятливих умов для руху капіталу. При заснуванні компаній необхідно забезпечити повне дотримання режиму найбільшого сприяння та національного режиму. Дискримінаційні заходи, що впливають на діяльність компаній ЄС та України, мають бути скасовані. Дочірні компанії або філії ЄС, а також України, мають діяти в умовах, не менш сприятливих, ніж ті, в яких діють національні компанії. Поступово скасовуються обмеження щодо заснування компаній. План дій декларує необхідність забезпечення вільного руху капіталу, пов'язаного з прямими та іншими інвестиціями, гарантування захисту іноземних інвестицій, а також ліквідації або репатріації капіталовкладень або прибутку з них. У сфері транспорту вважається за необхідне розробити і впровадити національну транспортну стратегію, яка включала б розвиток національної транспортної інфраструктури. Передбачається продовжувати участь у спільному розвитку транс'європейських коридорів, а також у програмі ТРАСЕКА. Буде розвиватися співробітництво у сфері супутникової навігації. Учасники Плану дій візьмуть активну участь у сприянні розвитку Дунаю з метою повного використання його потенціалу як однієї з головних складових європейського внутрішнього водного транспорту. У галузі енергетики передбачається затвердити спільну енергетичну політику України та ЄС. Розглядається можливість участі України в Європейській енергетичній програмі. Вважається за доцільне диверсифікувати постачання нафти й газу в Україну; в цьому відношенні приділяється увага нафтопроводу Одеса—Броди—Польща. Важливе значення має впровадження реструктуризації українських вугільних шахт, безпеці їх експлуатації. План дій передбачає також заходи щодо охорони навколишнього середовища. Зокрема, йдеться про впровадження положення Кіотського протоколу та Рамкової конвенції ООН зі зміни клімату, а також про активізацію участі України в робочій групі Дунай — Чорне море. Особливого значення надається співробітництву у сфері науки, технологій та освіти. Передусім вважається за необхідне зміцнити людський, матеріальний та інституціональний потенціал України з

метою поліпшення можливостей фізичних та юридичних осіб, задіяних у науково-технічній та інноваційних сферах. Передбачається обмін науковим персоналом у рамках спільних проектів та сприяння участі українських науковців у міжнародних конференціях та форумах. Реформування освіти в Україні буде здійснюватися в напрямках наближення до європейських стандартів у рамках Болонського процесу. Будуть розширені молодіжні обміни та співробітництво у сфері неформальної освіти молоді, посилиться міжкультурний діалог через програму «Молодь» (YOUTH). Розвиток приватного сектора є одним з ключових завдань програми. Реалізація цього завдання полягає в допомозі підприємствам у реструктуризації, забезпеченні довгострокового фінансування приватних підприємств, зокрема через підтримку банківського й фінансового сектора.

Україна реально є учасницею таких регіональних об'єднань як СНД, ОЧЕС, ГУАМ. Проблеми, пов'язані з членством нашої країни в Співдружності Незалежних Держав, розглядалися в попередньому розділі. Слід додати, що економічний простір СНД зберігає для України важливе значення. Незважаючи на те, що частка СНД в зовнішній торгівлі нашої країни останнім часом зменшується, вона залишається ще досить високою. З Росією Україна має найбільший товарообіг. Значна кількість товарів, якими ми торгуємо з партнерами із СНД, підпадає під преференційний режим, в тому числі наш імпорт енергоносіїв. Збереглося чимало виробничих зв'язків між підприємствами України і колишніх радянських республік. Більшість країн надає безвізовий режим, що полегшує вільне переміщення робочої сили.

Вступ України до СОТ зумовлює збільшення конкуренції на українському ринку. У зв’язку з цим одразу ж після вступу стало необхідним захистити національного виробника та підвищити рівень знань про систему захисних заходів серед українських підприємств. 10 квітня 2008 року Верховною Радою України за спрощеною процедурою було розглянуто проект та прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів

України з питань захисту національного товаровиробника від субсидованого, демпінгового та зростаючого імпорту», від 10.04.2008 р. №252-VI. Ним внесено зміни відразу до трьох законів України: Закону про захист від демпінгу, Закону про спецзаходи щодо імпорту, Закону про захист від субсидованого імпорту.

Законопроект було розроблено у зв'язку із зауваженнями країн — членів СОТ щодо необхідності приведення законодавства України у сфері застосування антидемпінгових, компенсаційних та спеціальних заходів у відповідність до положень Угоди про застосування статті VI ГАТТ/СОТ, Угоди про субсидії та компенсаційні заходи ГАТТ/СОТ та угоди про захисні заходи ГАТТ/СОТ, які у свою чергу регулюють порядок ініціювання та проведення антидемпінгових, антисубсидійних та спеціальних розслідувань і застосування антидемпінгових, компенсаційних та спеціальних заходів у межах СОТ [1].

Законом від 10.04.2008 р. № 252- VI, зокрема було внесено зміни до ст. 10 Закону про захист від демпінгу. Тепер при визначенні шкоди, завданої товаровиробнику, розглядатиметься, чи були ціни на товар, що є об'єктом демпінгового імпорту, не просто нижче цін на подібний товар, а значно їх нижче. Те, чи спричинив демпінговий імпорт зниження цін, а також чи перешкоджав він зростанню цін, тепер оцінюватиметься за критерієм значущості.

В цілому, зазначені дії стали першим кроком щодо захисту національного товаровиробника від загострення конкуренції на внутрішньому ринку. Сьогодні захист вітчизняних товаровиробників в Україні здійснюється відповідно до вище зазначеного законодавства.

Крім того, після внесення змін до Закону про захист від демпінгу за Мінекономіки закріплено право вимагати від зацікавлених сторін надати інформацію та докази, необхідні для проведення антидемпінгового розслідування.